స్థాపితము
1935 జనవరి

సంపాదకుడు:

శ్రీ కృష్ణరావు

1944
మార్చి

శ్రీ

వాసుదేవరావు

మొదటి ప్రకరణము

నాగమ్మ ఆత్రంతో యిల్లు నాలుగు మూలల తిరిగి సర్దుకున్నది. చురుకైన పిల్ల కావడముచేత, చకచకా తిరుగ గలదు గాని ఆనాడు అంత ఉత్సాహంగా లేదు. ఏదో భరింపరాని ఆవేదనతో బాధ పడుతున్నట్లున్నది. వంట యింట్లో లక్ష్మమ్మ ఒకమూల కూతురుని పెట్టుకొని కంటనీరు గారుస్తున్నది. ఇల్లంతా నిశ్శబ్దంగా వున్నది. వసారలో మాధవయ్యగారికి యెదురుగా ఒక రైతు కూర్చొనివున్నాడు నాగమ్మ వచ్చి "అమ్మా! ఇంకేమైన సర్దవలెనా?" అన్నది. లక్ష్మమ్మ ఆమాట విని పించుకోకుండా. "ఇంత జబ్బుగా వున్నప్పుడు యిన్నాళ్ళనుంచి యెందుకు తెలియ జేయ లేదండీ?" అని వసారలో కూర్చొనివున్న రైతువంక చూస్తూ అన్నది. వంటయింటికి వసారకు మధ్య వక ద్వారబంధము తలుపు వున్నది. వంటయింట్లో కూర్చొన్న వాళ్ళు యెదురుగా వసారలో వున్న వాళ్ళను చూడవచ్చును. అప్పుడే ముప్పేట నుంచి వచ్చిన రైతు శేషయ్య "ఇన్నాళ్ళనుండి జ్వరము వస్తున్నది. అందరూ మామూలు జ్వరమేనని అనుకొన్నారు. నాటుమందు యిప్పించారు దినములు గడచిన మీదట అది విషజ్వరమని ఇంగ్లీసు వైద్యులు చెప్పారు. ఇప్పుడు ఇంగ్లీషు వైద్యము చేయిస్తున్నారు. భయము లేదనీ, తాము తప్పకుండా బాగుచేస్తామని డాక్టర్లు అన్నారట. అంతకంటె డాక్టర్లు యేమి చెపుతారు? చెప్పండి!" - అన్నాడు లక్ష్మమ్మవంక చూస్తూ శేషయ్య.

అభిమన్యుని మృతిని గూర్చి విన్నప్పుడు అర్జునుని ముఖము కళా విహీన మైనదట! - "గోవిందరావుకు జబ్బుగా వున్నది. జీవితాశలేదు" అని విన్నప్పుడు మాధవయ్యకు ఆపాదమస్తకము మూర్ఛజెందినది. నిశ్చేష్టితుడై అతడు వసారాలో

ఒక పాతకుర్చీమీద కూలబడ్డాడు. చదువుకొంటూ చదువుకొంటూవున్న చేతిలోని కాగితములు తెలియకుండా జారి క్రిందబడ్డాయి.

ఆ కుర్చీ పురాతనమైనది.—ఒకచేయి వూడిపోయినా, దానినే అతుకుబెట్టించి వాడుకొంటున్నాడు. మాధవయ్య తాలూకా ఆఫీసులో స్వల్ప జీతముతో పనిచేస్తున్న గుమాస్తా - నెలాఖరుకు జీతమువస్తే, ఆవచ్చినవి వచ్చినట్లు ఉప్పువాళ్ళకు పప్పువాళ్ళకు సర్ది, ఒకటో, రెండో మిగుల్చుకొని, మళ్ళీ జీతము వచ్చేవరకు కాలక్షేపము చేస్తుంటాడు, ఈపూట అల్లుడికి ప్రాణముమీదికి వచ్చినదని వార్తవస్తే, వెళ్ళుటకు ప్రయాణ ఖర్చుకుగూడా యింట్లోలేదు. భయంతో ఆరాటపడుతున్న అతని మనస్సులో చిత్రవిచిత్రంగా అనేక రంగాలు జరుగుచున్నయి. అర్ధనిమీలిత నేత్రుడై కుర్చీలో కూలబడి వున్నాడు.

నాగమ్మ మాధవయ్య అన్నకుమార్తె - చిన్నతనంలోనే తల్లిదండ్రులు కరువైనారు. మాధవయ్య ఆ పిల్లను గారాబంగా పెంచుతున్నాడు. వయసుకు పన్నెండేళ్ళు అయినా, బొద్దయిన పిల్లగావడముచేత చూపులకు పదునాలుగేండ్ల పిల్లవలె వుంటుంది. సహజంగా సౌందర్యవతి - వయసు శరీరానికి మరింత అందాన్ని తెచ్చిపెట్టింది. బాగా చదువను, వ్రాయను నేర్చినది. చూస్తే గ్రహించగల ఊహ, ఊహకు దగినవేర్పు వున్నయి. వీటన్నిటికి తోడు, నాగమ్మదగ్గర మంచి వినయ విధేయత లున్నయి. అందువల్ల ఆమెను ప్రతివారు గౌరవించి ఆదరిస్తారు.

నాగమ్మ పసారాలోకి వచ్చి, "నాన్నా! ఇంకా యెందుకు కూర్చోటం" అన్నది, మాధవయ్య ఆ మాట వినిపించుకోలేదు. అతని ఆలోచనలలో అతను మునిగి తేలుతున్నాడు, నాగమ్మను కళ్ళెత్తిచూడనైనా చూడలేదు, నాగమ్మ మళ్ళీ పలుకరించింది. అప్పుడు తెలివిదెచ్చుకొని "ఏమిటమ్మా! అంటావు?" అన్నాడు, "ఏమీలేదు. వెంటనే బయలుదేరితే దీపాల్లు పెట్టువేళకయినా చేరవచ్చును గదా అన్నాను."

"ఔనమ్మా! వెళ్ళక చేసేదేమున్నదీ? బయలుదేరుదాం. యిప్పుడే-! మీ అమ్మయేదీ?" అన్నాడు.

నాగమ్మ మాధవయ్యను "నాన్నా" అని, ఆయన భార్యను "అమ్మా" అని పిలుస్తుంటుంది.

లక్ష్మమ్మ కూతురిని ఓదార్చి, తాను కంటనీరు తుడుచుకొంటూ "అన్ని కష్టాలు మనకే రావాలీ?" అనుకొంటూ వచ్చింది. మాధవయ్య ఆమెను చూచి "శేషయ్య యెప్పుడు తినివచ్చాడో అప్పుడ - రెండు మెతుకులుంటే పెట్టండి, తింటాడు." అన్నాడు.

"అన్నంలేకేం? దోసెడంత మిగిలి వున్నది - లేచిరా, శేషయ్యా!" అంటూ, లక్ష్మమ్మ. శేషయ్యకు అన్నము పెట్టమని నాగమ్మతో చెప్పింది.

ఇరుగు పొరుగిండ్లలో నెక్కడయినా కొంత పైకముచేబదులు తెమ్మనమని మాధవయ్య భార్యకు జెప్పి, పంపి; "భగవంతుడా! ఇలాంటి జబ్బులు నాకు రాకూడదూ! బ్రతికి బట్టకట్టవలసిన ఘుంసలకా రావలసినవి? ఇంకా నన్నెన్నాళ్ళు బాధింపుతావు తండ్రీ!" అని భగవంతుని ప్రార్థించుకొంటున్నాడు. ఆయనకు వయస్సు యాభై యేండ్లు మించకపోయినా, కుటుంబబాధలు బాధ్యతలు మిక్కుటమై అతనిని అకాలవృద్ధును జేసినయి. అతని జుట్టు బాగా తెల్లబడి, శరీరము కృశించి పోయింది. రాత్రింబగళ్ళు అంతులేని ఆలోచనలు - పాపము! నిద్ర పోవుటకు ప్రయత్నించి కళ్ళుమూసుకొంటాడుగాని మనసు మూతబడదు. రాత్రి పూట అలా యెంతసేపు ఆలోచిస్తున్నాడో అతనికే తెలియదు. చాలీచాలని వేతనమునకు శరీరాన్ని అమ్ముకొన్నందుల కతడు అనేక పర్యాయములు విచారపడ్డాడు. ఏ వ్యాపారము చేసుకొన్నా, యీసరికి కొంత ధనము చేపట్టి, కొంత ఆస్తికి అధికారిగా వుండేవాణ్ని గదా అని అనుకొన్నాడు. వ్యాపారము మాత్రము అంతతేలికగావున్నదా! అందులోగూడ నష్టపడి కష్టాలపాలైన వారెందరు లేరు? ఎవరి అదృష్టం వాళ్ళది- "రావన్ మానవు హానివృద్ధులు మహారణ్యంబులో దాగినన్" అని మళ్ళీ తానే సమాధానము చెప్పుకొన్నాడు. ఇంతలో శేషయ్యవచ్చి "బాబుగారూ! బండి తెచ్చేదా?" అన్నాడు. "ఆఁ! శేషయ్యా! బాగా పొయ్యే గుఱ్ఱపుబండి తీసుకొనిరా. ఒక పావలా యెక్కువైనా,సరే. మంచిదిగా చూడు"అని మాధవయ్యఅన్నాడు.

మాధవయ్య ఉన్నదున్నట్లు మాట్లాడే అమాయికుడు. తెలివితేటలుగలవాడే గాని, ఆలోచనలు స్వతంత్రంగా వుండవు. ప్రతి స్వల్పవిషయానికి యితరుల సంప్రదింపు [illegible] దయాదాక్షిణ్యాలుగల జాలిగుండె అతనిది. స్వ [illegible] గా వైద్యంలో యేమని చెయ్యాలో [illegible] మంచిగా, నెమ్మదిగా, [illegible] సహిస్తా వస్తాడు, [illegible] ధైర్యసాహసాలు లేవు [illegible] అన్నిం [illegible] ఉక్కిరి బిక్కిరి [illegible] నాగమ్మ ఊహతెలిసినప్పటినుండి, ఉచితమైన ఉపాయాలు, సలహాలు చెబుతూ మాధవయ్యకు కొంత సహాయంగా వుంది. ఆ యింట్లో యిప్పుడు మాధవయ్య తలప్రాలు తెచ్చుకొని సమస్తానుకూలంగా, ఉపచారాలు చేస్తూ, కనిపెట్టుకొని ఉండేది నాగమ్మ ఒక్కతే. "ఈ బంగారు బొమ్మను గెలుకొనుటకు యే మహా దృష్టవంతుడు పుట్టి వున్నాడో" అని మాధవయ్య అనుకొంటుండేవాడు. నాగమ్మను ఒకయ్య చేతిలో పెట్టి, దత్తు పెట్టుకొంటాడట. ఆ యింట్లో తనను గూర్చి అంత శ్రద్ధగా విచారించే వాళ్ళుండరేమోనని, మాధవయ్యకు భయము - చేతు వచ్చిన పిల్లను యెన్నాళ్ళు వుంచుకొంటాడు యింట్లో? ఇప్పటికే యిష్టము వచ్చి నట్లు మాట్లాడుతున్నారు లోకులు.

వాకిట్లో గుర్రపుబండి వచ్చి ఆగింది. నాగమ్మ లక్ష్మమ్మ యిల్లుసర్ది ప్రయాణమైనారు. బండిలో నలుగురు కంటే మించి యెక్కకూడదని బండివాడు అన్నాడు అందువల్ల శేషయ్యను వెనుకనుండి నడిచిరమ్మన్నారు. శేషయ్య కష్టపడి చేయగల శైర్యం, దానా నడువగల ఓపిక వున్నది. ముప్పేట అగ్రహారము [illegible] మైళ్ళకంటె యెక్కువ దూరముండదు. అందువల్ల శేషయ్య "నేను మెల్లగా నడచి వస్తాను. మీరు బండిలో యెక్కండి" అన్నాడు. బండిలో మొదట మాధవయ్య యెక్కాడు నాగమ్మ, సీతమ్మ కూర్చున్న తర్వాత లక్ష్మమ్మ యెక్కింది. "దీపాలు పెట్టేసరికి చేరగలము." అని అంటూ, బండివాడు గుర్రమును కొరడాతో కదలించాడు. బండిసాగగానే ఒకటిరెండు దుశ్శకునములు యెదురుపడ్డాయి. మాధవయ్య గ్రహించాడు, లోలోన కుమిలిపోతున్నాడు. అప్పుడే బండి పెనుమూపుమీద దాటి పోయినది.

రెండవ ప్రకరణము

పుష్యమాసపు ప్రాతఃకాలము. బాలభానుడు తన శతసహస్ర కిరణములతో తూర్పున గోచరిస్తున్నాడు. పూలమొక్కలమీద చల్లబడిన మంచు ముత్యాలవలె పొంగు బిందువులు సూర్యరశ్మిని ప్రతిఫలింపజేస్తున్నాయి. ఇప్పటికింకా చలి వదలలేదు. చలి బాధకు [illegible] పెట్టుకొని [illegible]. [illegible] గుమ్మడిపూలను [illegible] వంగ [illegible] హరిదాసులు వీధుల వెంట తిరుగుతున్నారు. కన్నెపడుచులు ముంగిళ్ళ ముగ్గులను దీర్చి తమ [illegible] మిన్నగ మరియొకరు ప్రదర్శిస్తున్నారు. పిల్లలులేని యింటి పడుచుదనములో నున్న భార్యాభర్తలు [illegible] లేచి, కాఫీకొరకు ఆరాటపడుచున్నారు.

వాసుదేవరావు పడక కుర్చీలో కూర్చొని వార్తాపత్రిక చూస్తున్నాడు. ఇందిర యింట్లోనుంచి వచ్చి, "రయిలు వచ్చేవేళ అయిందండీ! వెళ్ళివస్తారా అందాక?" అన్నది. "ఆఁ వెళ్ళుతాను. అప్పుడే ఏడుయింది గంటలయిందా? చలి యింకా వదలనే లేదు" అని వాసుదేవరావు అంటూవుండగా, సుశీల వచ్చి, "నాన్నగారూ! నేనుగూడా మీతో రానా? అన్నది. "హా, అమ్మా! బండిమీదనే గదా వెళ్ళేది. రా! పోదాం - మరి, తలన్నా దువ్వుకో లేదేం యింకా?" అన్నాడు.

"ఎంతసేపు నాన్నా! ఇప్పుడు నిమిషములో దువ్వుకొస్తాను!" అనుచూ సుశీల వెళ్ళింది.

వాసుదేవరావు చేతి కోటిగాడ్ని పిలిచి, బండి కట్టమని, తాను దుస్తులను ధరించుకొన్నాడు. ఇందిర కాఫీ ఫలహారము తయారు జేసింది. ఇంతలో తండ్రితో పాటు సుశీల కూడా ఫలహారము అందుకొన్నది. ఇద్దరు ముచ్చట్లు చెప్పుకొంటూ, చలికి వెచ్చ వెచ్చని కాఫీ త్రాగి, లేచివచ్చి, సిద్ధంగావున్న గుఱ్ఱపుబండి నెక్కారు.

మొట్టమొదట గుఱ్ఱం చలికి నడువలేక కొంత మొండికివేసినా, చురుకైనా కొరడా దెబ్బలు రెండు తగిలేటప్పటికి పరుగెత్తుటకు ప్రారంభించింది. "ఇవ్వాలిటి వార్త లేమిటి నాన్నా! పత్రిక జూచావుగాదూ?" అన్నది సుశీల.

"ముఖ్యవిషయము - వీరేశలింగం పంతులుగారి జన్మదినోత్సవం యింకా నాలుగురోజులుండట - రాజమండ్రి, బెజవాడ, గుంటూరు మొదలగు ముఖ్య పట్టణాలలో మంచి వేడుకలు చేసి పంతులుగారి చిత్రపటము ఊరేగిస్తారుట. ఆ మహానుభావుడు సాగించిన ఉద్యమ వ్యాప్తికొరకు, రాజమహేంద్రవరములో ఒక మాసపత్రికను సాగించుటకు తీర్మానించారుట -మనంగూడా ఆ నాడు మన యింట్లో పూజలు చెయ్యాలి.

"ఆయనంత గొప్పవాడా?"

"పుణ్యపురుషుడు చేసిన ఉపకారము యెన్ని జన్మలకైనా మరువ వస్తుందా? ఎంతమంది అనాథలు యీ సంఘానికి బలిఅయ్యేవాళ్ళో? ఎన్ని కుటుంబాలు కూలి పొయ్యేవో? అర్థము శుభముదెలియని అమాయికలగు బాలవితంతువులు యెందరు సంగపాలయ్యేవాళ్ళో? వీళ్ళను కాపాడి రక్షించుటకు - సంఘాన్ని ఉద్ధరించుటకు, ఆయన పడినపాట్లు - అనుభవించిన కష్టాలు - చూపిన త్యాగము వర్ణింపగలమా తల్లీ!"

"ఆయన చాలా బాధలుకూడా పడ్డాడటగాదూ?"

"ఔను! అప్పట్లో అధిక సంఖ్యాకులు ఆయన సాగించిన ఉద్యమాన్ని అరికట్టుటకు నడుములు బిగించారు. మూఢులైన సనాతనులు, దురాగ్రహులై ఆయనను తీవ్రంగా విమర్శించి, హింసించారు. ఆయన యింటిమీద కాకిని గూడా వాలనీయకుండా బహిష్కరించారు. పంచరానివానికన్న హీనంగా ఆయన్ని చూచారు. అనిష్టము, రాళ్ళు ఆయనమీద విసరి కొట్టేవాళ్ళు. విశ్వామిత్రుని యజ్ఞశాలను రాక్షసులు మలిన పరచినట్లు, ఆ మహాత్ముడు చేయించే శుభకార్యాలకు అంతరాయాలు కల్పించారు. ఆయన్ను ఈ దేశమునుండి తరిమి వేయాలని గట్టి ప్రయత్నాలు

చేశాడు. సత్యాన్వేషణ తత్పరుడగు అపూజ్యుడు, దురాత్ముల దౌర్జన్యాన్ని సహించి సాహసముతో, యేటికి యెదురీదినట్లు, తన ప్రయత్నాలు సాధించాడు. ఆయన ధర్మమార్గానువర్తియగుట వల్లను, ఆయన పనులు న్యాయములై సత్యసమ్మతముల గుటవల్లను, దైవ సహాయాలుడై, ఉద్యమ ప్రాబల్యమునకు తోడుపడ్డాడు. ఈనాటికి ఆయన పుణ్యమా అంటూ. యెన్ని సంసారాలలో మంగళప్రదంగా సాగిపోతున్నాయి"

"బాలవితంతూ వివాహాలు శాస్త్రసమ్మతములు గావనేగద్యా, యీ పురాతనుల గోల?"

"అవి శాస్త్రసమ్మతములనీ - ధర్మబద్ధములనీ, ఆచరణీయములనీ అనేక పర్యాయములు, పంతులువారు, వారి అనుచరులూ, ఋజుపరిచారు. ఈ విషయమై అనేక వాదోపవాదములు చర్చలు జరిగినవి. పంతులువారి మతము యోగ్యమైన దని పెద్ద పెద్దలే సమ్మతించారు. మానవ హృదయములేని అతివాదులు కొందరు మాత్రమే, పట్టుదలకొరకు పెనగులాడుతున్నారు."

"పోనీ. వాళ్ళకిష్టం గాకపోతే, అనుసరించకుండా మానుకోరాదూ? ఇంత తీవ్రమైన ప్రతిఘటన మెందుకు?" "అలాపూరుకొంటె, అనుకొను టెందుకు? లోకములో అనేక రకాల మనుష్యులున్నారు. అనవసరంగా పరుల వ్యవహారాలతో జోక్యం కలిగించుకొని, హింసించి, వినోదిస్తుంటారు. భగవంతుడు వీళ్ళకేలాటి శిక్ష విధిస్తాడో?" "ఔను, నాన్నగారూ! మీరన్నట్లు ఆయన మేలు ఆంధ్రులు మరువ తగిందిగాదు. అనాధ శరణాలయాలుకూడా స్థాపించాడట. మొన్న అమ్మగారు చెప్పింది. పరోపకార బుద్ధితో ఆయన జీవితాన్ని సార్థకపరచుకొన్నారని శాస్త్రులు గిస్త్రులు-"

"అసలు ఏకింత తర్కవితర్కాలు అనవసరము. ఆయన అందరిని సుఖ పడమని చెప్పాడుగాని, అగ్నిగుండములో దూకమని చెప్పలేదు గద! చేయరాని అక్రమాలు - అసహాయాలు చేసి, అవినీతిపాత్రై, అమానుషకృత్యాల కాలవాలమై, హేయముగానున్న సంఘాన్ని బాగుచేశారు; శాస్త్రాన్ని అడ్డముపెట్టుకొని, విక్రమ

నాటకాలు ఎమచున్న స్వార్థపరులైన, సనాతనుల ఆటకట్టించి, దిక్కు లేనివారికి దిక్కు జూపిస్తూ, దైవదత్తమగు శరీరాలను, సద్వినియోగం జేయమని చెప్పాడు. దీనికి రాద్ధాంత సిద్ధాంతా లెందుకు?''

'అదీగాక. - ఈ పురోహితులు జేసే పను లన్ని సక్రమమైనవా? శాస్త్ర సమ్మతముగాని పనులు యేన్నో చేస్తున్నారుగదా? వాటి కేమి సమాధానము చెబుతారో....?''

"ఏమి చెబుతారు? నోరుమూసుకొని పోతారు....?''

"ఆయన మంచి కవీశ్వరుడట, ఆయన వ్రాసిన శతకంతలలోని పద్యాలు కొన్ని మొన్న మా గురువుగారు చదివారు.''

''పంతులవారి ప్రజ్ఞ సర్వతోముఖమైంది. ఎందగల జాతీయ భాషలో ఆయన రసవత్తరమైన కావ్యాలు అనేకం నిర్మించారు. కవుల చరిత్ర వ్రాసి ఆంధ్రులకు మహోపకారం చేశాడు, తెలుగులో మొట్టమొదట ఆయనే నవల వ్రాసింది. ఆయన "రాజశేఖర చరిత్ర''కు పూర్వం మనకు నవలలులేవు. ఆ కాలములో వ్యయ ప్రయాసల నోర్చి, ఆయన పత్రికను నడిపాడు....''

బండి రైలు స్టేషనుకుచేరి ఆగింది. వా రిరువురు సంభాషణఆపి, దిగి స్టేషను లోకి వెళ్ళి విచారించగా, రైలు ఇంకా పది నిమిషములకు వస్తుందన్నారు. ఉభయులు అక్కడ బల్లమీద కూర్చొని పత్రికలోని వివిధవార్తలు చెప్పుకొంటూ, మళ్ళీ వెనుకటి విషయం జ్ఞాపకమునకు రాగా, ''నాన్నా! వీరపూజలు దేశమంతా చేస్తె యెంత బాగుంటుంది? అన్ని పండుగలమాదిరిగా....'' అన్నది సుశీల.

''వీరులను పూజించుట మన విధి - వారి జీవితములను ధారపోసి, ప్రసాదించిన వారి కష్టఫలమును, అనుభవిస్తూ, వాళ్ళను మరచిపోయిన వాళ్ళకు గతు లుంటయా? వారలను గౌరవించక పోవుట మనలను మనమే అగౌరవ పరచుకొనుట గదూ? ప్రతి యింటా వీరపూజలు జరుగుటవసరము. ఆంధ్రులలో త్యాగ

మూర్తులైన ప్రతిభా సంపన్నులు ''ఆంధ్ర రత్నము'' మున్నగువారు పలువు రున్నారు. ఆంధ్రరత్నము నిజముగ ''ఆంధ్రులపాలిట రత్నమే''

''ఆయన రాజకీయంగా పని చేశారట''

''ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క రకంగా వివిధశాఖలలో తమ ప్రజ్ఞా విశేషము లను ప్రదర్శించారు. సంఘమునకు రాజకీయముగూడా ఒక అంగమే - అన్ని అంగ ములు చక్కగా నున్నప్పుడే, సమాజముగాని దేశముగాని బాగుంటుంది.

"గోపాల కృష్ణయ్యగారు చీరాల పేరాల వారి కొరకు విశేషంగా శ్రమ పడ్డాడట-"

"కాదు- అది అసత్యము ఆయన ఒక గ్రామానికనిగాని, ఒక వ్యక్తికని గాని ప్రత్యేకంగా సేవచేయలేదు. భారతీయులందరికి ఆయన సేవను అర్పించాడు. చీరాల పేరాలలో ఆయన కొన్నేళ్ళు నివసించాడు, అందువల్ల ఆగ్రామస్థులకు ఆయన సాన్నిధ్యము తరుచుగా లభించేది. అప్పుడప్పుడు వాళ్ళకు కావలసిన సల హాలనిస్తూ అవసరమైన పనులను చేసిపెట్టేవాడు. ఈ కారణాలవల్ల చీరాల పేరాల ప్రజలకు ఆయన విషయంలో యెక్కువ బాధ్యత వున్నమాట నిజం".

"చీరాలలో ధనికులు పలువురున్నారట గదా? వారైన ఆధీరుని విగ్రహాన్ని ఆంధ్రదేశంలో నిర్మించి, ఆనందించగూడదూ?"

"నిజమే!- వాళ్ళకెందువల్లనో ఆ ఆలోచనలు గలుగలేదు"

రైలువచ్చి, స్టేషనులో ఆగింది. ఇద్దరు లేచివెళ్ళి రైలుపెట్టెలను చూస్తూ నడుస్తున్నారు. చివర పెట్టెలోనుంచి కమలాకరరావు రెండుబుట్టలు, పెట్టె, పరు పులతో దిగాడు. కమలాకరం పలచగావున్నను అందంగా వుంటాడు. పసుపు ఎరుపుగలిగిన బంగారు వన్నె,- విశాలమైన నేత్రాలకు హంసైన మొఖము- సొగ సైన క్రాపు చక్కగా వున్నాయి. సన్నజల్తారు ధోవతి, సిల్కుషర్టు, విలువైన పాద

రక్షలు ధరించాడు. ముంజేతికి ఖరీదుగల చిన్న గడియారము బంగారు గొలుసుతో అమర్చబడివుంది, కెంపులతో బిగించిన వుంగరము వ్రేలిన మిలమిలలాడుతూ, సూర్యకిరణములు పడినప్పుడు వింతవింత రంగులను ప్రదర్శిస్తున్నది. అంతపొడుగు అంత పొట్టిగాక సుఖ్యరకంగా వుంటాడు. సుశీల గబగబా వెళ్ళి అన్న చెయ్యి పట్టుకొని, క్షేమసమాచారాలు విచారించి, "పండుగ సెలవులు యెన్నాళ్ళు యిచ్చారు, అన్నయ్యా!" అన్నది. "మధ్య శని ఆదివారములు వచ్చుటచేత ఆరుదినములు సెలవు- ఈ సంక్రాంతి మొగవాళ్ళకంత ముఖ్యమైంది కాదుగదా" అన్నాడు కమలాకరం.

వాసుదేవరావు కూలివానితో కమలాకరం సామాను తెమ్మనమని చెప్పి "పోదాంరండి" అన్నాడు. కమలాకరం రైలు అధికారులకు టిక్కెట్టు యివ్వగానే ముగ్గురు కలిసి వెళ్ళి బండిలో యెక్కారు.

మూడవ ప్రకరణము

ప్రస్తుతం మన దేశంలో పరిష్కరించుటకు వీలులేకుండావున్న సమస్యలలో ముఖ్యమయినది నిరుద్యోగ సమస్య. ఇది అంటువ్యాధి లాగున దేశమంతట వ్యాపించింది. నిజంగా అంటువ్యాధికంటె అపాయకరమైంది గూడాను. అంటువ్యాధులను నిర్మూలించుటకు ఆరోగ్యశాఖవారు చాలా శ్రమపడి, విశేషధనము వ్యయము జేస్తున్నారు. అంతకంటె హానికరమైన, యీ నిరుద్యోగ సమస్యను గూర్చి ఆలోచించినవారు యెవరులేరు. నిరుద్యోగిగా నున్న యువకునికి దుశ్చింతల వలన అనేక వ్యాధులు కలుగవచ్చును. దానివలన అతనికేగాక, ఆ గ్రామమునకంతటికీ నష్టమేగదా? ఒక్క క్షణం ఆలోచిస్తే, ఈ నిరుద్యోగులవల్ల దేశమునకు యెన్నిరకాల నష్టమున్నదో, యెంత హాని కలుగుతుందో బోధపడుతుంది. ఇంతటి ముఖ్యమును, అత్యవసరమును అయిన విషయాన్ని ఆలోచించినవారు ఇంత వరకు కనుపించలేదు. కాంగ్రెసుమంత్రులు మనవాళ్ళుగదా వాళ్ళ ప్రభుత్వములో నయినా కొంత ఉపకారము జరుగుతుందేమోనని చాలా మంది ఆశపడ్డారుగాని, వాళ్ళు అంతకు పూర్వమున్నవాళ్ళే మేలనిపించి సర్దుకొన్నారు. ఈ గోల యిలా వుండగా

ప్రతి సంవత్సరము వందలు, వేలు, విద్యార్థులు కళాశాలల నుండి యోగ్యతా పత్రి
ములతో తయారై వస్తున్నారు. ముందువాళ్ళనుచూచి అయినా గ్రహించి వూరు
కొనక, తల్లిదండ్రులు తమబాలురను విద్యాలయాలకు పంపిస్తూ ఆస్తిపాస్తులను
పోగొట్టుకొంటున్నారు. కేవలము ఉద్యోగాలకు మాత్రమే యీవిద్య పనికివస్తుందని
అందరికి తెలిసునుగదా? "చదివినవారికే ఉద్యోగాలు లేక అల్లాడుతుంటే, యింకా
యెందుకండీ, మీపిల్లవాడికి యీవిద్య చెప్పిస్తున్నారు?" అని యే తండ్రినయినా
అడిగితే, "అంతకంటే చేసే దేమున్నది?" అంటాడు. "ఆమాట నిజమే! లోకం
పాపిష్టిది. ఎటుబడితే అటు మాట్లాడుతుంది. చదివించకుండావుంటే "ఆ అబ్బా
యికి చదువులేదు, సంధ్యలేదు, బజార్ల వెంట తిరుగుతుంటాడు" అని అంటారు.
ఆ పిల్లవాడికి తుదకు పెళ్ళికూడా కానీయకుండా చేస్తారు — పోనీ, ఈ ఇంగ్లీషు
చదువు మాన్పించి మన దేశ పరిస్థితులకు అనుకూలించే జాతీయవిద్య చెప్పించు
దామంటే,—అలాంటిసదుపాయాలు మచ్చుకసలు లేవు. కాబట్టి తల్లిదండ్రులు యెన్ని
కష్టాలైనా పడి, తమపిల్లలను యీ విద్యాలయాలకు పంపక తప్పదు. తరువాత
ఉద్యోగాలు దొరకనీ, దొరకక పోనీ.—ఇదీ యిప్పటి పరిస్థితి—

సూరయ్య బెజవాడలో స్కూలుఫయినలు చదువుచున్నాడు. పెండ్లికావలసిన
పిల్లవాడు. యెబాటోయి యెలా వచ్చినా యిబ్బంది పడి తండ్రి అతనికి చదువు
చెప్పిస్తున్నాడు. బెజవాడలో అతని విద్యాభ్యాసమునకుగాను నెలకు ఇరవై అయిదు
రూపాయిలు ఖర్చులగుచున్నవి. విద్యార్థి దశలోనున్న వారిలో చాలామందికి ధనార్జ
నమున గల కష్టములు అర్ధముకావు. సూరయ్య చూస్తే గ్రహించగల తెలివి
తేటలుగలవాడు. కాని, ఆ తెలివితేటలు అతనికి విద్యార్థిదశలో అక్కరకు
వచ్చుటలేదు. అతనికి చదువంటే తలనొప్పి; స్కూలుకుగూడా సరిగా వెళ్ళేవాడు
గాదు. అలాంటి రకమే అతని క్లాసులో యింకా యిద్దరున్నారు, వీళ్ళు ముగ్గురుగలిసి,
చీట్లాడుతూ, సినిమాలవెంట తిరుగుచూ, పోకిరి పనులు చేస్తుండేవాళ్ళు. సూరయ్య
ఇతరులను అల్లరిచేసి యేడ్పించుటలో మొనగాడు. చాలా చమత్కారంగా మాట్లాడు
తుంటాడు. అతనికి లలిత కళలంటే మిక్కిలి అభిమానము. భారత భాగవతాలు,
శృంగారప్రబంధాలు, చదువుతూ, అప్పుడప్పుడు వచ్చి, రాని, పిచ్చిపద్యాలువ్రాస్తుండే

వాడు. స్నేహితు లెవరైనా "అన్ని తప్పులతో పద్యాలు వ్రాయకపోతే, పూరు కోరాదా?" అనిఅంటే, "వ్రాయగా, వ్రాయగా తప్పులే ఒప్పులౌతాయి" అనేవాడు.

ప్రతి నెల యితనికి యింటియొద్ద నుండి తండ్రి పంపించే యిరవై అయిదు రూపాయిలు ఒక వారము దినములుగూడా సరిపోవు. ఒక్కొక్కప్పుడు స్కూలు జీతము కూడా కట్టేవాడుగాదు. ఇతని స్నేహితులలో యిద్దరు, ముగ్గురు ధనవంతు లున్నారు వాళ్ళు అప్పుడప్పుడు కొంత సహాయము చేస్తుండేవాళ్లు. ఎంతటివాళ్ళ నయినా సునాయాసంగా తనకు లోబరచుకొనే చతురత సూరయ్యకు మొదటినుంచీ వున్నది. అందువల్ల అతను ధనలోపమున యెప్పుడు బాధపడలేదు.

ఒకనాడు ఒంటరిగా గదిలో పడుకొని సూరయ్య "వాణి" చదువుచున్నాడు. ఆ మాసపత్రికలో ఒక కధ చదివి కొంతసేపు ఆలోచించి, కొన్ని పద్యాలు చదివి, "ఈమాత్రము నేను వ్రాయలేనా?" అని అనుకొంటూ, లేచి పెన్సిలు కాగితము తీసుకొని అప్పుడే ఒక గంటలో నాలుగు పద్యాలు వ్రాశాడు. వాటిని మళ్ళీ మళ్ళీ చదువుకొని, మార్చవలసినచోట మార్చి, చక్కగా వ్రాసి, వాటిని ఆ నెల సంచికకు పంపవలె ననుకొన్నాడు. ఆపద్యాలు తన పేరుతో పత్రికలో బడగానే ఆంధ్రు లందరు చూచి ఆనందిస్తారనీ, అలాగే రెండు మూడు పర్యాయములు పత్రికలలో తన వ్యాసములు బడితే, తనకు అపరిమితమైన గౌరవము లభిస్తుందనీ అందరు ఆదరించి, మర్యాదమన్ననలు చేస్తారనీ, తానొక కవిరాజై, మంచిమంచి కావ్యాలు నిర్మించవచ్చుననీ, తనకు కనకాభిషేకము జరుగుతుందనీ, మొదలైన ఊహాలు యెన్నెన్నో ఉదయించి, ఆతన్ని యే రమ్య హర్మ్యాలకో చేర్చినయి. ఈ ఆలోచన అలో ఆతనికి అప్రయత్నంగా నిద్రవచ్చింది.

మరుస టుదయాన సూరయ్య ఆపద్యాలు తన స్నేహితు లిద్దరు ముగ్గురికి చూపించాడు. చూచిన వాళ్ళందరు చాలా బాగున్నాయని మెచ్చుకొని, "వీటిని తప్పకుండా పత్రికకు పంపవలసినదే" నని అంటూ ఆతనికి మితిలేని ఉత్సాహము కలిగించారు. ఆసాయంకాలము సూరయ్య తన పద్యాలను స్కూలుకు తీసుకొని వెళ్ళి స్కూలులో తెలుగు పండితునకు చూపి, "వీటిని పత్రికకు పంపదలచుకొన్నాను.

తప్పులుంటే దయయుంచి సర్ది పెట్టండి'' అని అడిగాడు. ఆ తెలుగుపండితుడు సహనములేని ముక్కోపి— తన విద్యార్థి ఆమాత్రము వ్రాశాడుగదా అని, సంతోషించి; సలహానిచ్చి, సర్ది పెడదామన్న బుద్ధి ఆయనకు పుట్టలేదు. ఆయన ఆ కాగితాలను చూచి, చూడకముందే, క్రిందపారవేసి, "ఏడ్చినట్లున్నయి. ఇలాంటి పిచ్చి పద్యాలింకెప్పుడు వ్రాయబోకు" అని తీవ్రంగా అన్నాడు. ఆ మాటలు సూరయ్యకు చాలా ఆగ్రహం కలిగించినయి. అంతటి పరాభవాన్ని సూరయ్య భరించలేకపోయినాడు. ఒక క్షణం ఆగి '' పండితుడికి పద్యాల సంగతి యేమి తెలుసును లెండి! మీకు తెలుసు ననుకొని భ్రమపడుట నాదే తప్పు'' అని అంటూ అతను అక్కడినుండి వెళ్ళిపోయినాడు. ఆ పండితుడు అలాగే నివ్వెరపడి చూస్తున్నాడు సూరయ్య వంక........

తరువాత సూరయ్య తన పద్యాలు పత్రికకు పంపి, ఆ సంగతి మిత్రులందరికి చెప్పాడు. కొన్నాళ్ళు గడిచింది. నూతన సంచిక రాగానే సూరయ్య అతని మిత్రులు ఆత్రంతో చూశారు. అందులో సూరయ్య పద్యాలు లేవు. ఆస్తి అంతా పోగొట్టుకొన్నవాడివలె అతని ముఖం తెల్లబోయింది. మిత్రులందరు పకపక నవ్వారు. ఆనాడు మయసభలో జరిగిన అవమానమునకు.. దుర్యోధనుడుగూడా, యిప్పుడు సూరయ్య పడినంత బాధ పడియుండడేమో?

ఏకారణము వల్ల నా పద్యాలు మీరు ప్రచురింపలేదో దయయుంచి తెలియజేయవలసినది" దని సూరయ్య మరునాడు పత్రికాధిపతులకు జాబువ్రాశాడు. "మీ పద్యాలు పత్రికలో వేయదగినంత బాగా లేవు. కొంతకాలము మీరు పద్యాల జోలికి పోకుండా చదువుకొంటే, బాగుంటుందని, మా సలహా" అని జవాబొచ్చింది. ఆ వుత్తరం చదువుకొన్నప్పుడు సూరయ్యకు శరీరమంతా తేళ్ళు పాములు తిరిగినట్లుంది. ఏమీ తోచలేదు. కోపము ఆపుకోలేక పోయినాడు- "ఈ పత్రికాధిపతుల కెంత పొగరు? వాళ్ళొక్కళ్ళే తెలివిగలవాళ్ళని, మిగిలినవాళ్ళంతా వెర్రివాళ్ళనీ అనుకొంటారుగాబోలు; ఇంతకంటె అసహ్యంగావున్న పద్యాలు యెన్ని, వాళ్ళు స్వీకరించి, ప్రచురించుట లేదు? కవయిత్రులంతా వాళ్ళచుట్టాలా? లేకపోతే లంచాలిస్తారా? ఏమో! బహుశా నిజమే అయివుంటుంది..." అని ఏమేమో ఆలోచించాడు.

దినములు గడుస్తున్నాయి. పండుగని స్తూలుకు నాలుగురోజులు శెలవిచ్చారు. సెలవుల్లోకూడా సూరయ్య వాళ్ళవూరుపోకుండా బెజవాడలోనే వున్నాడు. వాళ్ళ వూరు వెళ్ళితే అతనికేమీ తోచదు. అక్కడ అతనితో కలిసి సరదాగా తిరిగే వాళ్ళెవ్వరు లేరు. అదీగాక, సూరయ్య ప్రవర్తన చక్కగా లేదనీ, ఇకముందైనా జాగ్రతగా మెలగకపోతే, కడతేరడం కష్టమనీ, తండ్రి సూరయ్యను విమర్శిస్తుంటాడు. ఇలాంటివన్నీ సూరయ్యకు కష్టంగా వుంటయి. ఇంటి వ్యవహారాలు సూరయ్య బాగా అర్థంచేసుకొన్నాడు. కష్ట నిష్టూరాలన్నీ గ్రహించాడు. కాని, తాను విచారించి చేయదగినదేమీ లేదనీ, ఆ విషయాలు ప్రస్తుతం తనకు అనవసర మనీ, అనుకొన్నాడు. అయినప్పటికి నాగమ్మ మాత్రము మధ్య మధ్య అతని కళ్ళల్లో మెదులుతుంటుంది. సొంత చెల్లెలు గాక పోయినా, నాగమ్మంటే సూర య్యకు పంచప్రాణాలు. ఆపిల్ల స్థితిని జూచి అతడు జాలిపడుతుండేవాడు. నాగమ్మ లక్షణాలనుబట్టి చూస్తె గొప్ప అదృష్టవంతురాలవుతుందని అతడూహించేవాడు. నాగమ్మకు సంబంధం మాట్లాడుటలో తానుజోక్యం కలిగించుకొని, తనకు నచ్చిన పెండ్లికొడుకును యేర్పాటు చేయవలెనని అనుకొన్నాడు. పాపము! తన మాటలు యెంతవరకు పాటిస్తారో సూరయ్యకు తెలియదు.

పద్యాలు చదువుకొన్నప్పుడు అవి తనకు చాలా బాగున్నాయి. మంచి భావము, వాటికి తగిన భాష - అనాయాసంగా కుదిరి, రసవంతంగా వున్నయి. వాటిని విన్న మిత్రులందరు ''దివ్యంగా వున్నయి'' అన్నారు. అప్పుడు సూరయ్య ఉబ్బి, తబ్బిబ్బయినాడు — ఇప్పుడు అవే వ్యసన కారణాలయినయి. సూరయ్య కిప్పుడు పద్యాలగోల ఒకటే బాధిస్తున్నది. పత్రికాధిపతులు వాటిని ప్రచురింపక పోవుట— ఆ నాడు తెలుగు పండితుడు తన పద్యాలు చూడకుండా అవిధంగా అవమానపరు చుట - ఈ రెండు అతను మరిచి పోలేకుండావున్నాడు. కోపము; రోషము, అతనిలో పెనవేసుకొన్నయి. ఆలోచించగా ఆలోచించగా అతని కొక దారి దొరి కింది —''ఇతరులను ఆశ్రయించినంత బుద్ధితక్కువ పని యింకొకటిలేదు. నా వస్తువు మంచిదగునో కాదో, నిర్ణయించుకొనే జ్ఞానము నాకు వున్నది. పరుల పచ్చదనము జూచి ఓర్వలేని పాడులోకముతో నా కేమిపని? నా పద్యాలు

నేనే అచ్చు వేయించుకుంటాను. వీరిని వారిని, ప్రార్థించు టెందుకు? వాళ్ళంతా మొన గాళ్లా? వాళ్ళమాత్రం నేను చేయలేకపోను? నేన్నుగూడా ఒక పత్రికను సాగించి నడిపిస్తే, అనేకులు నన్నే ఆశ్రయించుకొని తిరుగుతుంటారు. ధన సహాయము నకు ఒక రిద్దరు స్నేహితులను పట్టుకొంటాను. నాకోరిక. లెలా సిద్ధించవో చూస్తాను .. ''అని సూరయ్య పరిపరి విధాల అనుకొంటున్నాడు.

నాలుగవ ప్రకరణము

లక్ష్మమ్మ చిత్రమైన ప్రకృతిగలది. స్వార్థపరత్వముమెండు. తాను - తన పిల్లలు - తన భర్త - తన యిల్లు - యిలావరుసగా అన్నింటికి లెక్క వేస్తుం టుంది. తాను అందరిమీద పెత్తనం చేయవలెనని, అందరికంటె మించిన ఉన్నత స్థితిలో నుండవలెననీ, ఆమె భావించేది. తన స్థితి కవి వాంఛనీయములౌనో, కాదో, అని ఆమె యెప్పుడు యోచించి యుండలేదు. తీరని కోరికలతో గగన కుసుమాలకు చేతులుజావేది. గాలిమేడలు కట్టుకొంటూ కాలము గడుపుతుంటుంది. సాధారణంగా ఆశకు హద్దులేనప్పుడే, లోకంలో కష్టాలకు అంతువుండదు.

తన కొడుకు, డిప్యూటీకలెక్టరు గావలెననీ, తన కూతురు లక్షాధికారికి భార్య గావలెననీ, ఆదినుండి ఆమె సంకల్పము. నాగమ్మకంటె. సీతమ్మ చిన్నదైనా, ముందు సీతమ్మ పెండ్లి చేయవలసిందేనని పట్టుపట్టింది. పెద్దకట్నాలు యివ్వ లేమనీ, త్వరపడకుండా కొంతకాలమాగితే మంచి సంబంధాలు వస్తయనీ మాధ వయ్య అనేకవిధాల చెప్పాడు. పెద్దపిల్ల నాగమ్మను వదలిపెట్టి, సీతమ్మకు ముందు పెండ్లి చేయుట ధర్మముగాదనీ, లోకాపవాదమునకు గురిగావలసి వుంటుందనీ, మాధవయ్య చాలా దూరము ఆలోచించాడు. పాపము! అతని మాటలు సాగలేదు. లక్ష్మమ్మ బల్లూరుషు పట్టుతో మాధవయ్య చల్లాగాడారి "సరే'' నన్నాడు.

ముప్పేటలో రామయ్యగారు, ఇంత చాలిన వాళ్ళనీ, ఆదినుండీ, వాళ్లది పరువు మర్యాదలు గల కుటుంబమేననీ, పిల్లవాడు గూడా చక్కగా చదువు కొంటున్న బుద్ధిమంతుడనీ, మాధవయ్యవిచారించి, ఆ సంబంధము నిశ్చయపరి

చాడు. రామయ్యగారికి గోవిందరావు ఒక్కడే కొడుకగుటవల్ల యెంచుకొనేవాళ్లు పంచుకొనేవాళ్లు, లేరనీ, ఆస్తిఅంతా తన కూతురికే వస్తుందనీ, లక్ష్మమ్మ సంతోష పడ్డది. వెయ్యిన్ని నూటపదహార్లు కట్నమిచ్చి, సీతమ్మకు తొమ్మిదో యేటనే పెళ్లి చేశాడు. సీతమ్మకు అత్తగారు ఐదువందలు సొమ్ము పెట్టారు. గోవిందరావుకు అప్పటికి పదమూడేండ్లు. సీతమ్మ గోవిందరావుల పెళ్లి, బొమ్మల పెండ్లివలె చక్కగా జరిగింది—పాపము! ఇలా అవుతుందని యెవరు కలగన్నారు? దైవవిధి కెవరు బాధ్యులు?

మాధవయ్య భార్యాపిల్లలతో ముప్పేట జేరిన ఆ రాత్రి రెండు గంటలకు గోవిందరావు ప్రాణాలు విడిచాడు. ఏడుపులతోను, పెడబొబ్బలతోను, ఆయిల్లు నిండిపోయింది. అంత ఆస్తివుండీ ప్రయోజనము లేకపోయింది; విధి నెవరు తప్పించగలరు?

బెజవాడలోనున్న సూరయ్యకు వెంటనే తంతివార్త నిప్పించారు. సూరయ్య ఆ మరుసటి దినమువచ్చి, రెండు దినములుండి వెళ్లాడు. గోవిందరావు మరణ సమయములో తల్లిదండ్రులకు గాని భార్యకుగాని యేమీ చెప్పలేదని ఆడంగులు అనుకొన్నారు, లోకమంటే యేమిటోతెలియని లేతివాడు, యెవరికేమి చెప్పగలడు? తన కొక భార్య వున్నదనీ, ఆ పిల్ల జీవితము తనపై ఆధారపడి వున్నదనీ కూడా, పాపము, గోవిందరావుకు తెలియదేమో?— ఆ తరుణములో అందరు యేడుస్తుంటే సీతగూడా యేడ్చిందిగాని, నిజంగా తన భావిజీవితవిధానాన్ని తలుచుకొని కలిగిన కష్టాన్నిఅర్థంచేసుకొని, దుఃఖించినదని యెవరుచెప్పగలరు? తనజీవితసర్వస్వమును కబళింప, నోరు తెరుచుకొని, సిద్ధముగా నున్న, రాక్షస సంఘమును గుర్తించుటకు ఆమెకు శక్తి చాలదు—అభయానకదృశ్య మిప్పు డామెకు గోచరింపదు—పది మందితోపాటు ఆమెగూడ కంటనీరుగార్చింది. ఆ కన్నీటి కణాలు అర్థరహితములే!

కర్మాంతరాలు పూర్తి కాగానే ప్రయాణము కావలసినదని మాధవయ్య, లక్ష్మమ్మను హెచ్చరించాడు, అపిల్లసంగతి యేమంటారో, రామయ్యగారిని అడు

అడుగరూ! ఇప్పుడే ఆ విషయాలన్నీ తేల్చుకొనుట మంచిది. తరువాత అసలు పలుకరు-" అన్నది లక్ష్మమ్మ.

"ఇప్పుడు వాళ్ళు పుట్టెడు దుఃఖములో మునిగి వున్నారు. అలాంటివేమి మాటాడగూడదు- అయినా, అసలు ఇప్పుడు మాటాడుటకు మాత్ర మేమున్నది? దైవనిర్ణయ మెలా వున్నదో, అలా జరుగుతుంది".

"అయ్యో! అదేమిటండీ, అలా అంటారు? నూరేళ్ళు బ్రతికి బట్ట కట్టవలసిన పిల్ల- దానిసంగతి రేపు ఎవరువిచారిస్తారు? ఎల్లకాలము మీరు నేను బ్రతికి వుంటామా? పోయిన మొగుడుపోగా, తినుటకింత తిండిఅయినా వుండవద్దూ?"

"పిల్ల తిండికేమీ లోపముండదు. ఆ విషయములో నీవు భయపడ నక్కర లేదు. రామయ్య గారితో యీ సంగతులు యిప్పుడు మాట్లాడుట మన కెంత మాత్రము మర్యాదగాదు. వాళ్ళ మాత్రము అంత తెలియని వాళ్ళా? రామయ్యగారు యితరులచేత చెప్పించుకొనే రకముగాదు. అయినా కొడుకుపోయినంత మాత్రాన కోడలు కోడలుగాకుండా పోతుందా?"

"బాగానే వుంది. యీవరుస! మీకు తెలియనప్పుడు యెవరైనా చెపితే వినాలి. లోకంలో అందరు మీవంటివాళ్ళే వుంటారా? మీమాటలు విని వూరుకొంటే, ఆపిల్ల బ్రతికినంతకాలము "అన్నమో, రామచంద్రా!" అని యేడుస్తుంది...."

"అలా కఠినమైన మాటలు అనకు - ఎవరైనా వింటే నవ్వుతారు."

ఇంతలో నాగమ్మవచ్చి "నాన్నా! ఇదుగో బ్రాహ్మణుడు వచ్చాడు" అని పురోహితుణ్ణి చూపింది.

"దయచేయండి! శాస్త్రిగారూ! మేము ఈ పూట వెళ్ళవచ్చునుగదా?" అన్నాడు మాధవయ్య.

"ఇంకేమి పని వున్నది? అమ్మాయిని కూడా తీసుకొని వెళ్ళతారా?"

"అది తీసుకొని వెళ్ళుటకే నిశ్చయించినాను. పసిపిల్ల. యిక్కడెందుకు లెండి!"

ఇంతలో లక్ష్మమ్మ "శాస్త్రిగారూ! పిల్ల సంగతి యిప్పుడే మాట్లాడు కొనుట మంచిదిగాదూ! చెప్పండి!" అన్నది.

"ఔనమ్మా, అలాంటివేమైనా వుంటే, యిప్పుడే తేల్చుకొనుట మంచిది. రేపెవరు పలుకుతారు!"

ఈ మాటలు వినగానే మాధవయ్యకు కోపము వచ్చింది. ఏమిచేయుటకు తోచక అక్కడినుంచి లేచి వెళ్లాడు. అతను లేచి వెళ్ళుటే మేలని తలచి లక్ష్మమ్మ బ్రాహ్మణునికి సంగతి సందర్భాలన్నీ చెప్పి, "పిల్ల సంగతి యేమంటారో రామయ్యగారిని అడిగిరమ్మన మన్నది. 'సరే' నని వెళ్ళి శాస్త్రి రామయ్యను కలుసుకొని లక్ష్మమ్మగారు చెప్పిన పాఠమంతా చదివాడు. రామయ్యకు నోట మాట రాలేదు, కొంతసేపు మౌనము వహించి, ఒకవేడినిట్టూర్పు విడిచి "ఏమిటి శాస్త్రిగారూ, మీరనేది!" అన్నాడు.

"మాధవయ్యగారు యీ పూట వెళ్ళుతారట. పిల్లనుగూడ తీసుకొని వెళ్ళుతారట - ఆ సంగతి....పిల్ల సంగతి....?"

"పిల్ల యిక్కడే వుంటుంది"

"పసిదిగదండీ, తల్లి దండ్రులను వదిలి వుండగలదా?"

"..............?"

"అందుకని యేదో మాట చెప్పమని కోరుతున్నారు"

రామయ్యకు ఆగ్రహం వచ్చింది. "శాస్త్రీ! వాళ్ళు తెలివితక్కువగా అడుగమంటేమాత్రము, నీ వెలా అడుగుతున్నావు? ఏమిటీ మాటలు? కత్తితో కోస్తున్నట్లున్నారే? ఇంత నీచంగా ప్రవర్తిస్తున్నాడేం మాధవయ్య?— రా! వెళ్లి అడు

గుదాం" అని అంటూ శాస్త్రిని వెంటబెట్టుకొని మాధవయ్యను సమీపించి, "ఏమండీ! శాస్త్రిని నాయొద్దకు అడగమని మీరే పంపారా!" అన్నాడు. ఈ బుద్ధితక్కువపని లక్ష్మమ్మ చేసిందని మాధవయ్య గ్రహించాడు. అలాంటి అవకతవకలు జరిగినందుకు సిగ్గుపడుతూ, మాధవయ్య "రామయ్యగారూ! క్షమించండి! నేను పంపలేదు. వ్యవహార జ్ఞానములేని స్త్రీలు తొందరపడ్డారు" అని అన్నాడు. రామయ్య బ్రాహ్మణుని వంక తీవ్రంగా జూచాడు. ఇంతలో రామయ్య భార్య సుబ్బాయమ్మ వచ్చి, "ఆ మాటలు నేనుగూడ విన్నాను. వాళ్ళే తెగ్గోసుకొని వెళ్ళుతామని అంటున్నప్పుడు మనకెందుకు? ఏదో సమాధానము చెప్పండి" అని, కంటనీరు పెట్టుకుంటూ అన్నది. మాధవయ్య యేదో చెప్పుచుండగా రామయ్య వినకుండా, "చెప్పేదేమున్నది? పిల్లపేర అయిదువందలకు సొమ్ము వుందిగద్దా? అది ఆ పిల్లను తీసుకొనమనండి,— ఆ పిల్లకు యిష్టముంటే, మా యింట్లోనే వుండమనండి – మా పిల్లమాదిరిగా చూసుకొంటాము" అని అన్నాడు. " మాధవయ్య "రామ! రామ! బాధ్యత తెలియని స్త్రీలమాటలకు మీరింత ఆగ్రహించుట మేలుగాదు" అని అంటూ మెల్లగా సర్ది, రామయ్యను శాంతింపజేసి వచ్చి, లక్ష్మమ్మను నానా తిట్లు తిట్టాడు.

ఎవరి యిష్టమువచ్చినట్లు వాళ్ళు బయటికి రాకుండా, గుసగుస లాడుకొన్నారు. ఆడ వాళ్ళెలా వున్నప్పటికీ మొగవాళ్ళు పట్టించుకోకుండా మెలిగేవాళ్ళుగనుక తగాదాలు తన్నులాటలు లేకుండా సమసిపోయింది. ఆ సాయంకాలమే బండి మీద, మాధవయ్య భార్యాపిల్లలను తీసుకొని, వాళ్ళ వూరికి వెళ్లాడు. బయలుదేరేటప్పుడు మాధవయ్య రామయ్యను పలుకరించి, సెలవుదీసుకొన్నాడు; గాని లక్ష్మమ్మ సుబ్బాయమ్మతో మాట్లాడలేదు. కుటుంబాలలో సాధారణంగా వచ్చే చిన్నచిన్న పోట్లాట లన్నిటికి, స్త్రీలే కారణమని, మాధవయ్య అనుకొన్నాడు.

ఐదవ ప్రకరణము

చేకూరు అంతపల్లెటూరుగాదు, అంతపట్నముగాదు. డిప్యూటీ తహశీలుదారు కచేరీ, రిజిష్ట్రారాఫీసు, పోలీసుస్టేషను, ఒకచిన్న వైద్యాలయము, తపాలా

రచేరీ, ఆ వూళ్ళో వున్నాయి. ఎక్కువమంది అధికారులుగాని, విద్యాధికులుగాని
ఆవూళ్ళోలేరు. చెప్పదగిన వే నాలుగైదు కుటుంబాలో తప్ప, అందరూ సామా
న్యులే—చెప్పదగిన ఆ నాలుగైదు కుటుంబాలలో వాసుదేవరావుగారి దొకటి. వాసు
దేవరావు—డ డిప్యూటీ కలెక్టరుచేసి, పింఛను పుచ్చుకొన్నతర్వాత జీవితశేషమును
నిరాశ బరముగా గడుప వచ్చునని, అన్ని సౌకర్యాలు వున్నవనీ, పేరూరులో
నివాస మేర్పరచుకొన్నాడు. ఈయన చాలా గంభీరంగా ఉంటారు. నియోగి
బ్రాహ్మణుడు గనుక సహజంగా లౌకిక మున్నది. ఎంత దర్పముగా వుండే వాళ్ళో,
అంత జాలిగుండె గలవాడు. కోపమువస్తే ఒక్కక్షణమే వుంటుంది. అధికారములో
నున్నన్నాళ్ళు ప్రజలు భయభక్తులతో ఆయన దయకు పాత్రులైనారు. వీలున్నంత
వరకు అందరికి సహాయము జేస్తుండేవాడు. అందువల్ల వాసుదేవరావుగారంటే, ఆ
సమీపంలో అన్ని గ్రామాదులవారు, ప్రేమించేవాళ్ళు ఆయన మొదటి నుండీ
చెప్పుడుమాటలు వినే రకముగాదు. తనకు సత్యమని, ధర్మమని తోచిన పనిని చేసి
తీరేవాడు. చక్కగా చదువుకొన్న సంస్కార ప్రియుడు - కళాకౌశలత్వమున్న
రసికుడు ఇ.ని మంచివాడును, ధీమంతుడును అగుటచేత, ఆయన తన జీవిత
ముః ఆనంద ప్రదముగను, శుభకరముగను చేయగలిగాడు

వాసుదేవరావుగారు యితరుల కెంతమంచివారైతేనేమి, కులమున కతడు
దూరుడు - సంఘమున కతడు ప్రబల విరోధి సనాతనుల దృష్టియందతను
అంటరానివాడు.

వాసుదేవరావుగారి తండ్రి హరినారాయణగారికి నలుగురు మొగపిల్లలు. ఒక
ఆడపిల్ల జన్మించారు. మొగపిల్లలు నలుగురిలో మొదటి యిద్దరు అకాలమృత్యువు
వాత బడ్డారు మూడోవాడు శ్రీకృష్ణమూర్తి గోదావరిజిల్లాలో పోలీసు సబ్ ఇన్స్పెక్ట
రుగావుండి యిప్పుడు నౌకరి విరమించుకొని అక్కడనే ఉంటున్నాడు. నాలుగో
వాడు వాసుదేవరావు, ఆడపిల్ల పేరు సత్యవతి. ఆమెను నెల్లూరు జిల్లాలో ఒక
భూస్వామికిచ్చి వివాహము చేశారు. వాసుదేవరావు తండ్రి న్యాయవాద వృత్తిలో
నుండి చక్కగా నార్జించి పేరు ప్రతిష్ఠలతో యిటీవలనే. తనువు చాలించారు. వాసు
దేవరావు తల్లి శ్రీకృష్ణమూర్తి దగ్గర వున్నది.

వా సు దే వ రా వు

వాసుదేవరావు చెన్నపట్నంలో యింగ్లీషు చదువు కొంటున్న కాలమున అక్కడికి ఉద్యోగరీత్యా వచ్చిన, ఉమామహేశ్వరరావుతో పరిచయ మేర్పడ్డది. ఇద్దరు ఒక శాఖకు చెందిన వారే అగుటవల్ల - అప్పుడప్పుడు వాసుదేవరావు వారి కతిథి యగుచుండేవాడు.

ఉమామహేశ్వరరావు కూతురు ఇందిర బాలవితంతువు; తండ్రియొద్దనే వుంటున్నది. పాపము ! పదేళ్ళపిల్ల - ఆ బాలికను జూచి వితంతువని యెవ రనగలరు? అందచందాలు అమరినచక్కనిచుక్క - వాసుదేవరా వాపిల్ల నవలోకించి జాలిపడ్డాడు. ఒకనాడు స్వతంత్రించి ఉమామహేశ్వరరావుతో ఇందిరను గూర్చి ముచ్చటించాడు. అభముశుభము దెలియని ఆ పిల్లను బలవంతముగా అగ్నిలో త్రోయవద్దని సలహా ఇచ్చాడు. వీరేశలింగంపంతులు గారి యొక్కయు, వారి అనుచరుల యొక్కయు, దివ్యసందేశాలను వినిపించాడు. వినగా వినగా, ఉమామహేశ్వరరావుకు వాసుదేవరావు చెప్పే సంగతులన్ని యథార్థములు, ఆచరణీయములని తోచింది, ఆనాటి కానాడు వాసుదేవరావు తరుచుగా నల్లింటికి వస్తూ పోతూ వుండటమువల్ల, ఇందిర మునుపటివలె వాసుదేవరావును జూచి, సిగ్గుపడి వెళ్ళేదికాదు గానురాను, ఇందిర వాసుదేవరావులు ఒక కుటుంబములోని భాగస్వాములవలె, స్వేచ్ఛగా మాటాడు కొనుటకు అలవాటు పడ్డారు. దైవముఖమున వా రిరువురు పవిత్రులు - వారి సంభాషణల కెవ రంతరాయము కలిగించగలరు !

జాలి ప్రేమకు ప్రథమ సోపానము - ప్రేమలోనుండి త్యాగ ముద్భవించు తుంది - త్యాగాన్ని మించిన తపస్సులేదు, ఆ మాధుర్యము - ఆనందము - అనుభవపరులగు త్యాగమూర్తులకే విదితము.

ఒకనాటి సాయంకాలము. ఉమామహేశ్వరరావు, వాసుదేవరావులు బీచికి షికారు వెళ్ళి, ఒక యిసుకదిబ్బమీద గూర్చొని, హాస్యోక్తుల నాడుకొంటున్నారు. మాటల సందర్భములో ఇందిర విషయ మొచ్చింది. తగిన సంబంధముకొరకు తంటాలు పడుచున్న ఉమామహేశ్వరరావు గారికి ధైర్యము చెప్పి, ఇందిరను తాను వివాహమాడుటకు సిద్ధముగా నున్నట్లు చెప్పాడు, వాసుదేవరావు. అంతటం దెం కావల

సిన దేమున్నది? వాసుదేవరావు ధైర్యసాహసాలకు, దొడ్డబుద్ధికి ఉమామహేశ్వర రావు చాలా మెచ్చుకొన్నాడు.

ఒక శుభముహూర్తమున సూవరాసలో, ఉమామహేశ్వరరావుగారింట ఇందిరకు వాసుదేవరావుకు సక్రమముగా వివాహము జరిగింది. చెన్నపట్నంలో నున్న మిత్రు లందరువచ్చి, పరిణయమహోత్సవములో పాల్గొని వధూవరుల నాశీర్వదించారు.

రాబోవు కష్టసుఖాలు వాసుదేవరావుకు తెలియకపోలేదు. అతను అన్నిటికి సిద్ధపడ్డాడు. ఒక అనాథను రక్షించుటే కర్తవ్యమని అతనికి తోచింది. అంతకు ముందే వాసుదేవరావుకు వివాహము చేయవలెనని ప్రయత్నాలు చేస్తున్న తల్లి దండ్రుల కీవార్త మితిలేని దుఃఖకారణమైంది. అతని తండ్రి క్రోధంపట్టలేక, అతనితో సంబంధము వదలుకొన్నట్లు కఠినంగా వాసుదేవరావుకు వ్రాశాడు. వాసుదేవరావుకు ఆ సంవత్సరముతో, చదువు పూర్తి అయింది: ఏలాగో శ్రమపడి ఉమామహేశ్వరరావుగారి సహాయముతో, రివిన్యూ డిపార్టుమెంటులో ఉద్యోగము సంపాదించుకొని, వాసుదేవరావు ఇందిర కలసి వుంటున్నారు. పెళ్ళి అయినతర్వాత వాసుదేవరావు నాలుగైదేండ్లవరకు తల్లిదండ్రులను చూడలేదు. వాళ్ళుగూడా అతనిని గూర్చి అంత శ్రద్ధవహించలేదు. ఉద్యోగధర్మా న్ననుసరించి, వాసుదేవరావు అనేక తాలూకాలు మారవలసి వచ్చింది. ఎక్కడికి పోయినా అతనిమీద సంఘము రాళ్ళు విసరుచుండేది, అతన్ని సంఘం బహిష్కరించింది. సనాతనులతని ననరాని మాటలని, అనవసరంగా జోక్యం గలిగించుకొని పరాభవించే వాళ్ళు. వాసుదేవరావు మనోనిగ్రహము, దారుఢ్యము గలవాడు; అతని యెడ అంతదారుణంగా దౌర్జన్యము చూపే ఛాందసులను అతను లెఖ్ఖపెట్టేవాడుగాడు. శాంతముతో కష్టములను యెదుర్కొని తనసహనశక్తిని ప్రకటించాడు.

మొదట మొదట అందరితోపాటు అతని బంధువులుగూడా వాసుదేవరావును త్రోసిరా జన్నారు, గాని నాలుగైదేండ్లు గడచిన పిమ్మట, అతను అర్థసపరుడై మంచిస్థితిలోనున్నప్పుడు, ఒక్కొక్కరే చుట్టాలు, స్నేహితులు, వచ్చి పోవుటకు

ప్రారంభించారు. క్రమంగా యిప్పటికి బంధువులందరు వాసుదేవరావు నాహ్వానించడము, వాళ్ళు అతని యింటికి వచ్చిపోవటం జరుగుతూంది.

వాసుదేవరావు ఎంతమంచివాడో ఇందిర అంత సుగుణవతి. ఆ పుణ్యదంపతులు పలువురు విద్యార్థులకు, నిరుపేదలకు, సహాయము చేస్తుండేవాళ్ళు — వాసుదేవరావుకు, పిత్రార్జితము పదివేలు వచ్చింది. స్వార్జితము కొద్దిగా వుంది. దైవానుగ్రహమువల్ల అతనికి సత్సంతానము కలిగింది. పేకూరులో మంచి ఆవరణముగల గృహము, ఒక చిన్నతోట, నిర్మించుకొని హాయిగా విశ్రాంతి దీసుకొంటున్నాడు. తృప్తిగలవాని కంతకన్న కావలసినదేమున్నది?

కమలాకరరావుకు పదునెనిమిదేండ్లుంటవి. చెన్నపట్నంలో బి. ఏ. చదువుచున్నాడు. సుశీలకు పన్నెండేండ్లు — మూడవ ఫారమువరకు స్కూలులో చదివించి, యిప్పుడు యింటివద్దర ఆంధ్రాంగ్ల భాషావిశారదుడైన ఒక పండితునిచేత, ఉభయ భాషలు నేర్పిస్తున్నారు. సంగీత సాహిత్యములు రెంటియందును ఆ పిల్లకు ప్రవేశమున్నది. యింటియందు తండ్రితో అనేక విషయాలు ముచ్చటించి తర్కించుచూ ఆనందించు చుండెడి. అనుభవపరుడైన తండ్రి కూతురికి కావలసిన గ్రంథాలు, సంచికలు, వార్తాపత్రికలు తెప్పించి యిచ్చి చదివిస్తుండే వాడు. ఈ సంవత్సరము సుశీలను పెండ్లిచేయవలెనని వాసుదేవరావు సంకల్పించాడు. ఇటీవల పండుగ సెలవులకు కమలాకరము వచ్చినప్పుడు, యీ సంగతి చెప్పగా అతను "సరే" నన్నాడు. కళ్యాణము అయిదు దినములు మంచివేడుకలతో జరుపవలెననీ, బీదవారి కన్యాదానము చేయవలెనని వాసుదేవరావు అనుకొన్నాడు. సరియైన సంబంధము కొరకు విచారణలు జరుగుచున్నవి.

ఆ నాడు ఉమామహేశ్వరరావు సమాజ నిబంధనలను పాటించి — మానవ నిర్మితములగు ధర్మశాస్త్రములకు తల యొగ్గి — ఇందిరను సంఘమునకు బలి యొసంగినచో ? —

ఇప్పుడో ? ఇందిరా నివాసము అసహాయుల కాశ్రయమై. పాడిపంటలతో వర్ధిల్లుచూ, కనులపండువుగానున్నది.

ఇందిర జీవితము పునీతమై మంగళ ప్రదమైనది.

ఆరవ ప్రకరణము

పరిష్కారమున కసాధ్యమైన సమస్యలు మాధవయ్య మనస్సున ప్రవేశించినయి. ఒకదాని కొకటితోడై అల్లుకొన్న చింతలన్నీ చిక్కుబడిపోతున్నాయి. ఈ అధికమైన ఆలోచన లతనిని పీల్చి పిప్పిజేస్తున్నయి. నానాటికి పిచ్చివాడై పోతున్నాడు. అతనికి సీతమ్మస్థితి తలచుకొన్నప్పుడు గుండె నీరై పోతున్నది. కన్నకూతురి జీవితము గంగపాలై పోతున్నప్పుడు యే మానవ హృదయము పగిలిపోదు? మాధవయ్యకు సీతమ్మ బొమ్మలకుంపటియైనది. ఏమిచేయుటకు తోచదు. సంఘమొక పెనుభూతమై సీతమ్మను నలిపివేయుటకు కాచుకొని యున్నది. ఈఘోరవిపత్తునుండి, "ఆపిల్లను రక్షించగలవారున్నారా?" — మాధవయ్యకు నిరంతరమిదే చింత - ఎందరు మానవు లీ మతమునకు బలియగుచున్నారో ఆయన కిప్పు డర్థమైంది. తలనొప్పి తనవరకు వచ్చినప్పుడుగాని తెలియదట — సౌకర్యముగాని శాంతంగాని లేని మతాచారా లెందుకు? ఈకాలమున, మానవశక్తిని మతమే నిర్మూలనము జేస్తున్నదేమో ననుకొన్నాడు మాధవయ్య. క్రమంగా అతనికి జీవితమే హేయమై దుర్భరమగుచున్నది.

కుటుంబములో అంతకంతకు ఖర్చు అధికమైంది. చదువు సంగతెట్లా వున్నప్పటికి, నెలాఖరు గాకముందే సూరయ్యకు రూపాయిలు పంపించి తీరాలి. అన్నీ సర్దుకొనేవరకు ప్రతినెలా ఒకటో రెండో అప్పు అగుచున్నదేగాని యెట్టిని యేగాని ఏనెలలోను మిగులుట లేదు. అంతకు ముందు చేసిన అప్పులు వడ్డీలకు వడ్డీలు పెరిగి మాధవయ్యకు వున్న ఆస్తికంటె అధికమగుచున్నవి. అప్పుడప్పుడు అప్పులవాళ్ళు వచ్చి తొందరజేసి పోతున్నారు. "ఋణబాధలన్నీ తీరి యీ కష్టాలు గట్టెక్కగలవా? ఈ జీవితమున కింక సుఖమున్నదా?" అని మాధవయ్య దైవమును ప్రార్థించుకొను చుండేవాడు. ఇడుములలో చిక్కి చితికిపోతున్న మానవుని రక్షించేది ఆశ ఒక్కటే—ఘోరదరిద్రమునబడి, చావు బ్రతుకుల మధ్య సన్నగిల్లుచున్న మానవుణ్ణి ఉద్ధరించేది ఆశ ఒక్కటే — ఆశలుడిగిన మరుక్షణము మానవునికి ప్రాణాలుండవు. జీవులీ ఆశాపాశముల బంధింపబడి ఆడుచున్నారు.

మాధవయ్యను బాధిస్తున్న సమస్యలలో నాగమ్మ విషయమొకటి. ఈడుకు వచ్చిన పిల్ల, పెళ్ళికాకుండా యింట్లో వున్నది. ఎవరు సహించగలరు? నాగమ్మ వివాహం విషయంలో మాధవయ్యచేసిన ప్రయత్నమొకటీ అక్కరకు రాలేదు. నాగమ్మ నొక బుద్ధిమంతుని చేతులో బెట్టి సంతోషించవలెనని మాధవయ్య అనుకొన్నాడు. నాగమ్మ నాజూకైన, తెలివితేటలు గల పిల్ల - ఆపిల్లకు తగిన అందగాడు భర్తకావలెనని మాధవయ్య కోరిక. వివాహము జరుపుట కతడెంత తీవ్రంగా ప్రయత్నించాడో అంత వెనుకబడ్డాడు. దరిద్రులయింటి పిల్లకు మంచి సంబంధాలెలా వస్తయి? ఏ విద్యాధికుడు లభిస్తాడు? అని లోలోన కుమిలిపోతున్నాడు మాధవయ్య. ప్రతివాళ్ళు "ఇంకా నాగమ్మ పెండ్లి చేయలేదేమండీ?" అని ప్రశ్నించి మరింత బాధ పెట్టేవాళ్ళు. సహాయము చేయుటకు ఒక్కళ్ళు రారుగాని రాళ్ళువేయుటకు అందరు సిద్ధపడతారు. వ్రేలుబెట్టిచూపి హేళన జేయుటకు సంఘమునకు శక్తిసామర్థ్యము లున్నవిగాని, ఆపదలలో మునిగితేలుతున్న కుటుంబాన్ని ఆదుకొని రక్షించుటకు సంఘములేదు. ఈనాటి హిందూమత మిట్టిదేనా? అన్యమతముల కాశ్రయ మిచ్చిన మతము - అనంతకోటి జీవులను రక్షించిన మతము సత్యస్వరూపమై, ధర్మనిలయమై జగద్విఖ్యాతిగాంచి, మహోన్నత దశ ననుభవించిన మతము - హిందూ మతము నేడు కార్యులగు స్వార్థపరులతో నిండి, పాపపంకిల మగుచున్నది.

అసహాయుడగు మాధవయ్యకు తోడుపడు వారెవ్వరును లేరు. అంతులేని దిగుళ్ళతో ఆయన మంచ మెక్కాడు, నాగమ్మ అప్పుడప్పుడు సమయానుకూలముగా సలహానిస్తూ, ఉపచారాలు చేస్తున్నది. తనకు వివాహము కాలేదని మాధవయ్య విచారపడుచున్నట్లు నాగమ్మ గ్రహించింది. "తన విషయమై విచారపడవలదనియు, దైవ నిర్ణయ మెట్లున్న నట్లు జరుగగలదనియు," నాగమ్మ అంటుండేది. సీతమ్మకూడా యిప్పుడిప్పుడు లోక వ్యవహారాలు మంచి చెడ్డలు తెలుసుకొంటున్నది. రాబోవు కష్టసుఖాలనుగూర్చి కొంత ఆలోచన చేయసాగింది. ఇరుగుపొరుగమ్మలక్కలు తననుగూర్చి అనుకొనే మాటలు ఆలకిస్తున్నది. తన తండ్రి మంచమెక్కుటకు కారణము తానే ననుకొన్నది. కర్తవ్యము బోధపడలేదు.

తన స్థితిని తాను నిర్ణయించుకొనలేని అబల యితరుల కేమి జేస్తుంది? . సీతమ్మ
బ్రతు కెంత భారమైంది? ఆపిల్ల జీవించియుండుట వల్ల యెందరు బాధపడుచు
న్నారు? సంఘమున కామె ప్రబల విరోధి - లోకమున కామె కంటకప్రాయము -
ఆమె తల దువ్వకూడదు - పూలు పెట్టగూడదు - పరిశుభ్రమైన వస్త్రాలు ధరించ
గూడదు. ఇన్నెందుకు?—అసలు బ్రతుకనే గూడదేమో?

"మాధవయ్యకు జబ్బుగా నున్నదని, నానాటికి కృశించి పోతున్నాడనీ,
వచ్చి చూచి పోవలసినదనీ" సూరయ్యకు జాబు వ్రాశారు. నేడో, రేపో రావచ్చునని
సూరయ్యకొరకు అందరు యెదురు చూస్తున్నారు. రెండుమూడు దినములు గడచిన
తరువాత ఒకనాడు వాసుదేవరావుగారు, ఆ దారిన వెళ్ళుతూ, మాధవయ్యకు యెలా
వున్నదో నని, చూచిపోవుటకు వచ్చారు. నాగమ్మ వెంటనే వాసుదేవరావుగారి కొక
కుర్చీని తెచ్చివేసింది. ఆయన కూర్చొని క్షేమ సమాచారములు తెలుసు కొనుచూ
మాటల సందర్భములో "సూరయ్య సత్యాగ్రహము చేసి జైలుకు వెళ్ళినాడని, ఈ
సంగతి ఆ క్రిందటి దినము వార్తాపత్రికలో తాను చూచాననీ" చెప్పాడు. ఈ వార్త
మాధవయ్యకు "గోరుచుట్టుమీద రోకటిపోటు" అయింది. ఇంట్లో అందరు పెద్దగా
యేడువసాగారు. కన్న కొడుకయినా కళ్ళయెదుట నుండకపోయెనని, మాధవయ్య,
లక్ష్మమ్మ పరిపరివిధాల దుఃఖించారు. చూచిపోవుటకు వచ్చిన వాసుదేవరావు విలు
వునష్టుడైనాడు. అట్టి పరిస్థితులలో యేమానవహృదయము కరుగదు? వాసుదేవరావుకు
ఏది చెప్పుటకు నోరాడలేదు. ఎవరేమిచేయగలరు? దైవాజ్ఞను నెవరు అడ్డు
కొనగలరు? మాధవయ్య కుటుంబము కూలిపోవుటకు సిద్ధముగా నున్నది. ఆదు
కొనుటకు చెప్పదగిన బంధువు లెవరు మాధవయ్యకు లేరు. భార్యతాలూకు ఒక
రిద్దరు చుట్టాలున్నారు గాని, వాళ్ళు అంత మంచిస్థితిలో లేరు. మాధవయ్య, తలు
చుకొని, తలుచుకొని, వాసుదేవరావు వంక జూచి కంటనీరు గార్చాడు. ఆ
చూపులు వాసుదేవరావు హృదయములో నుంచి దూసుకొనిపోయినవి. ఆయన
ఒక్కక్షణం నిర్విణ్ణుడైపోయినాడు. కొంత సేపటి కాయనకూహ కేదో గోచరిం
చింది - అంతరాత్మ ఒక దివ్య సందేశాన్ని ప్రకటించింది. మాధవయ్య చూచిన
ఆచూపులో యెంత అర్థమున్నదో వాసుదేవరావు గ్రహించాడు. "దీనజనరక్ష

దక్షులు లేరా? తనవంటి దరిద్రులకు హిందూమతమున స్థానములేదా?" అని ఆ చూపులు ప్రశ్నించినయి.

వాసుదేవరావును సంఘము బహిష్కరించింది గదా! ఆయనతో మాట్లాడుటే గొప్ప తప్పు. ఒకనాడు వాసుదేవరావున కిబ్బంది కలుగజేసిన సమాజములో మాధవయ్య కూడా ఉన్నాడు. ఆయన బుద్ధిపూర్వకంగా అలా చేయలేదు. మాధవయ్య సహజంగా చాలామంచివాడు. వీలున్నంతవరకు ఉపకారము చేసేవాడే గాని, యెవరి మనసు నొప్పించేవాడుగాడు. ఆనాటి క్రూరులగు కులపెద్దల బలవంతమున, మాధవయ్య అలాచేయవలసివచ్చింది. తన హృదయ దౌర్బల్యమునకతడప్పుడే పరితపించాడు. అయినప్పటికి వాసుదేవరావు యిలాంటివి పాటించేవాడు గాదు. అతడు నవనీతహృదయుడు, అపకారులకు గూడా ఉపకారముచేసే బుద్ధి వాసుదేవరావుకు ఉగ్గుబాలతో వచ్చింది. నీతికి, ధర్మమునకు అర్థము తెలియని మూఢులగు పూర్వాచార పరాయణులను జూచి ఆయన జాలిపడేవాడు. తాను అందరితోను మాట్లాడుతూ, తన మంచితనమును ప్రకటిస్తుండేవాడు. మాధవయ్యగారిల్లు వాసుదేవరావుగారింటికి ఒక ఫర్లాంగుదూరములో నున్నది. ఆయన అప్పుడప్పుడు మాధవయ్యగారింటికి వచ్చిపోతుండేవాడు. సీతమ్మ నాగమ్మకూడా తీరినప్పుడు వాసుదేవరావుగారింటికి వెళ్లి, సుశీలతో ఆడుకొనేవాళ్ళు. వాసుదేవరావు మొదటినుంచి, మాధవయ్యగారి కుటుంబముమీద అభిమానముగా వుండేవాడు.

"ఏడ్చినందువల్ల ప్రయోజన మేమున్నది, మాధవయ్యా! దిగులుపడి, మంచమెక్కి ప్రాణాలు పోగొట్టుకొంటావా? తెలివితేటలుపయోగించుకొని, సమర్థించుటకు ప్రయత్నించు! నీకుకావలసినంత సహాయము చేయుటకు నేను సిద్ధముగా నున్నాను" అన్నాడు వాసుదేవరావు.

"అంతటి పుణ్యమా?"

"సందేహము లేదు. నేను తప్పక సహాయము చేస్తాను. నీ చిక్కు చింత అన్నీ నాకు వివరంగా చెప్పు!"

"ఒకటా, రెండా? లోకంలోవున్న కష్టాలన్నీ నన్నేవరించినవి."

"భయములేదు; త్వరలో అన్నీ సర్దుకొనవచ్చును. ఋణబాధ మిక్కుటమైనదా?"

"ఔను: అప్పిచ్చినవారు పీడింపగా ప్రవర్తిస్తున్నారు. నాకు నిలుచుటకు నీడ కూడా వుండదేమో? ఈ బిల్లు రెండువేలకు తాకట్టుపెట్టిన సంగతి తమకు తెలిసినదేగదా?"

"సరే! రేపో, మాపో ఆధనము నేనిచ్చి, బాకీలు తీర్చెదను. అటుపిమ్మట జూచుకొనవచ్చును.—అకాలమైనది, లేచి, భుజించి సుఖముగా నిద్రపో!"

"వాసుదేవరావుగారూ! మాకీ జన్మమునకు భగవంతుడు మిమ్ములనుచూపినాడు. మీఋణమేలా తీర్చుకోగలము?...."

"అలాంటిమాటలనవద్దు. కష్టకాలములో ఒకరికొకరు తోడుపడుట మానవధర్మము."

"అందరూ మీవంటి ధర్మాత్ములుంటే, లోకములో కష్టాలుండటాయా, వాసుదేవరావుగారూ! సూర్యయ్య నన్నుద్ధరించునని కొంతంత ఆశపెట్టుకొన్నాను. నాకోరికలన్నీ గగనకుసుమాలైనాయి. వాడింత పనికిరాని వాడైపోతాడని నేను కలలో గూడా అనుకోలేదు."

"అప్పుడే యెలా నిర్ణయించగలరు? అతను మంచి ఉన్నతస్థితికి రాగలడేమో? కారాగారవాసమతని జ్ఞానోదయమునకు కారణము కాగూడదా? అగ్ని దగ్ధమైన హిరణ్మయ శలాకవలె అతను పునీతుడై రాగలడు. ఒక్క సంవత్సరమే శిక్ష విధించినారు. చూచుచుండగనే సంవత్సరము గడచి పోగలదుగదా? విచారించవద్దు."

"మీవాక్చాతుర్యము కొనియాడ దగినది. మంచిని చెడ్డగాను, చెడ్డను మంచిగాను, సమర్థించగల ప్రజ్ఞావంతులు మీరు. నీచమైన కారాగారము మీదృష్టిలో పవిత్రమైన విద్యాలయము గాబోలు!"

"అన్నిటిలోను మంచి చెడ్డలు కలిసే వుంటయి. ఉపయోగించుకొను వ్యక్తులను బట్టియే ఫలితా ఫలితము లేర్పడును. విద్యాలయాలన్నీ చక్కగా నున్నవా? కళాశాలను వదలి వచ్చిన విద్యార్థులలో ఎంతమంది నీచులు లేరు! అందరు యోగ్యులని మీరు చెప్పగలరా? హింసకు బదులు, బందిపోటు గాంధిగారి జైలు నరకతుల్యముగా వచ్చును. వీరాల హృదయములను, ఉన్నత మనస్కులును, ప్రజా సేవకులును అగు, సత్యాగ్రహాలంటివి స్వర్గసమానము. ఈ విషయమును గూర్చి చెప్పవలెనన్న చాలా కాలము పట్టును. సూరయ్యను గూర్చి మీరేమీ విచారించవద్దు భుజించి విశ్రాంతి తీసుకొనండి! వీలుగావుంటే నేను మళ్లీవస్తాను" అని వాసుదేవరావు లేచి వెళ్లాడు.

సీతమ్మ సమీపములో కూర్చొని, ఏకాగ్రదృష్టితో ఆలకిస్తున్నది. వాసుదేవ రావు కనుచూపుమేర దాటువరకు అందరు ఆయన వంక చూస్తున్నారు.

ఏడవ ప్రకరణము

"స్వరాజ్యము నా జన్మహక్కు", అను వాక్యము ప్రతిహిందువుని హృదంతరాళమునందు, మారుమ్రోగుచున్నది. ఇతర దేశీయులవలె, మనముగూడ స్వాతంత్ర్య వాయువులను పీల్చవలెననీ, నలుగురితోపాటు మనముగూడ స్వేచ్ఛగా సంచరించవలెననీ, ప్రజలందరికీ నాయకులు బోధించారు. ఊరూర సభలు జరిపి గాంధీమహాత్ముని సందేశాన్ని జనుల కందజేస్తున్నారు. స్త్రీ పురుష లందరిలోను ఒక వింత సంచలనము కలిగింది. ఉల్లిపొరవంటి ప్యారీసు సిల్కులుగట్టే సుకుమారు లందరు మోటైన ఖద్దరు బట్టలు కట్టుటకు అలవాటుపడ్డారు. అందరు "గాంధీకి జై! భరతమాతకు జై!" అను కేకలతో, ఉత్సాహంగా, శాసన ధిక్కారము చేస్తున్నారు—జైళ్లకు వెళ్ళుతున్నారు - తన్నులు తింటున్నారు ధనధనేతరములు కోల్పోతున్నారు—అష్టకష్టాలు పడుచున్నారు—స్వరాజ్యము నార్జించుటకు సర్వస్వము త్యజించుచున్నారు. మహానందమున కష్టముల నెదుర్కొనిన త్యాగమూర్తుల పటములను పట్టుకొని ఉత్సవములు చేయుచు, నగర సంకీర్తనములు

జేయుచున్నారు. వింశతికన్నెరుగని అలినా రత్నములు, ఇల్లువాకిళ్ళను వదలి జైళ్ళ కేగుచున్నారు. ఇంటింట రాట్నాలు ఊరూర శిబిరాలు వెలసినవి. కులగోత్రముల పాటించకుండా, మతభేదముల మాట మరచి, ప్రజలు ప్రవర్తిస్తున్నారు. శిబిరాలలో అన్నికులాలవారు కలిసి కూర్చొని ఏక పంక్తిని భోజనము చేస్తున్నారు. హిందూ మహమ్మదీయుల సఖ్యతకొరకు నాయకులు తీవ్రప్రయత్నము చేస్తున్నారు, విద్యార్థులు చదువుమానేసి సత్యాగ్రహాల్లో చేరుతున్నారు, దేశములో యీ కోలాహలము మిన్ను ముట్టుచున్నది.

బెజవాడలో అన్ని వీథులలోను సభలు జరుగుచున్నాయి. నాయకులు అనుచరులు, త్రివర్ణపతాకముల నెగురవేస్తూ ఉపన్యాసాలిస్తున్నారు. స్త్రీలు జట్లు జట్లుగా బయలుదేరి, ప్రచారము సాగిస్తున్నారు. యువకులు ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో, నడుములు బిగించి, కార్యరంగమున దుమికి శిక్ష లనుభవిస్తున్నారు.

ఇలాంటి వాతావరణములోనున్న సూరయ్య యెలా వూరుకోగలడు. సహజంగా ఆతడు స్వాతంత్ర్యప్రియుడు. ఆతడి స్నేహితులు కొందరిదివరకే శాంతి సమరములో ప్రవేశించారు. అందువల్ల సూరయ్యకూడా దిగవలసివచ్చింది. రెండు మూడు సభల కతడగ్రాసనాధిపతియై, ఆవేశంతో ఉపన్యాసాలిచ్చాడు. వెంటనే సర్కారువారు పట్టుకొని బంధించారు. పౌరులు సూరయ్యకు పూలదండలువేసి గౌరవించారు. న్యాయాధికారి విచారించి, సూరయ్యకు ఒక సంవత్సరము పిడి ఖయిదు విధించారు. సూరయ్యను రాజమండ్రి సెంట్రలు జైలుకు ఆరాత్రే తీసుకొని వెళ్ళారు.

సూరయ్య యెక్కడవున్నా వూరుకొనే రకముగాదు. "నేను వున్నా"నని పిస్తాడు. ఎక్కడ యే అల్లరి జరిగినా, అలజడి అయినా అతను వుండవలసినదే—వెళ్ళిన పదిదినములకే, రాజమండ్రి జయిలులో ఖయిదీలకు తగినవసతులు లేవని, కొందరు రాజకీయ ఖయిదీలు జైలు అధికారులతో కలహం పెట్టుకొన్నారు. ఆ జట్టులో గుంటూరుజిల్లానుండి వచ్చిన శర్మగారొకరు, గోదావరిజిల్లానుండి వచ్చిన శాస్త్రిగారొకరు, సూరయ్య, మరికొందరూ వున్నారు. వాళ్ళందరు ఆహారము పుచ్చు

కొనుట మానివేసి, నిరశనవ్రతము పట్టారు. ఇట్టి రెండు దినములు గడిచినయి, మూడవనాడు జైలు డాక్టరు వచ్చి వీళ్ళందరిని జైలులో వున్న వైద్యశాలకు చేర్పించాడు. అక్కడ వీళ్ళందరు మంచి మంచి ముచ్చట్లు చెప్పుకొనుటకు ప్రారంభించారు. శర్మగారు భగవద్గీత అంతా సూరయ్యకు చక్కగా నూరిపోశారు. శాస్త్రీగారు టాల్‌స్టాయి కథలు, టాగూరు మహాశయుని గీతాంజలి మున్నగు గ్రంథాలు చదివి, కవితాచమత్కృతిని, కళాపోషణను, విపులముగా చర్చించేవారు ఇవన్నీ సూరయ్య శ్రద్ధతో ఆలకించి మధ్యమధ్య ప్రశ్నలు వేసి అనుమానాలు తీర్చుకొనేవాడు. ఇలా మరి మూడు దినములు గడిచినయి. జైలులోవున్న పెద్దలు నలుగురు కలసి. అధికారులతో చెప్పి రాజీకుదిర్చి, నిరశనవ్రతము మాన్పించారు.

కొన్నాళ్ళుగడిచింది. జైలు అధికారులు, సూరయ్యను, శర్మను, శాస్త్రిని, ఆ జట్టులోనున్నవారి నందరిని, రాజమండ్రి జైలునుండి మార్చివేశారు. కొందరిని బళ్ళారి, కొందరిని ఆలీపూర్, కొందరిని మద్రాసు పంపించారు. సూరయ్య బళ్లారి - సెంట్రలు జైలులో పడ్డాడు. అక్కడ అన్ని జిల్లాలనుండి వచ్చిన ఆంధ్రులు. కొందరు తమిళులుకూడా వున్నారు. వీళ్ళందరితో సూరయ్య చక్కగా కాలక్షేపము చేస్తున్నాడు. అతనికి చక్కని గ్రంథాలు చదువుకొనుటకు లభించినయి, తిలకుగారి భగవద్గీత రెండు మూడు పర్యాయములు పూర్తిచేశాడు, వివేకానంద, రామకృష్ణ పరమహంస మున్నగు మహాత్ముల జీవితచరిత్రలు, అనేక పద్యకావ్యాలు, నాటకాలు చదివాడు. జైలులో సంస్కృతము వచ్చినవారు, హిందీవచ్చినవారువున్నారు. వాళ్ళనాశ్రయించి, నిత్యము రెండుగంటలు కూర్చొని ఆ విద్యల నభ్యసిస్తున్నాడు. అప్పుడప్పుడు ఆచార్యులవారి ఉపన్యాసాలు వినేవాడు. ఆచార్యులవారు విద్యాధికులు రాజకీయవేత్త - పేరుగన్న నాయకులలో నొకరు. వారి వెంటనుండి సూరయ్య అనేక విషయాలు నేర్చుకున్నాడు. ఈరకంగా సూరయ్య జైలు జీవితము నిర్విచారంగా గడచిపోతున్నది. ఆరుమాసాలు జరిగినయి.

సూరయ్యకు ఇంటియొద్దనుండి రెండు మూడు జాబులు వచ్చినవి. తన్మూలకంగా అతనికి ఇంటి వ్యవహారాలన్నీ తెలుస్తునే వున్నయి. అత డేవీ పట్టించు

కొనుటలేదు. వాటినిగూర్చి అణుమాత్రమైనా ఆలోచించేవాడుగాడు. తాను క్షేమ ముగానున్నట్లు తండ్రికి జాబు మాత్రము వ్రాశాడు.

ఒకనాడు సాయంకాలము సూరయ్యా జైలులో తన గదిలో కూర్చొని, పద్యాలు వ్రాసుకొంటున్నాడు. కృష్ణాజిల్లానుండి వచ్చిన గోపాల మను యువకుడు వచ్చి "సూరయ్యగారూ! పద్యాలు వ్రాస్తున్నారా?" అన్నాడు.

"ఔను! కూర్చోండి! ఏమీ తోచక, యేవో వ్రాసుకొంటున్నాను."

"నిజమే! కవిత్వములో ధ్యానందమున్నది. ఈ లోకాన్నే మరచి పోవచ్చు."

"అత్యుత్తమమైన వున్న గ్రంథము భారతమా! మీరు భారతము పలుమారు చదువు చుండురు గదా?"

"ఔను! ''తింటే గారెలు తినవలె, వింటే భారతము వినవలె'' అన్నారు బుధులు."

''గారెలంత కమ్మగా వుంటుందా భారతము?''

''అంతకంటె కమ్మగా వుంటుంది. అది అనుభవైకవేద్యము. అసలు మనము చదివిన చదువంతా, చదువే గాదు. భారతము చదివితేనే, చదువు పూర్తి అయినట్లు లెక్క. భారతము భారతీయులకు అద్దము వంటిది.''

''మన మభ్యసించిన విద్య నిరర్థకమైనదని మన మిదివరకే నిశ్చయించు కొంటిమి.''

''మనము చదివిన ఇంగ్లీషు యెందుకు పనికిరాని చెత్త. భారతీయుల నా జన్మాంతము బానిసల జేసినది.— భారతమో! మానవజీవితమును తేజోవంతము గను, మంగళప్రదముగను జేయగలదు. హిందువుల కవసరమగు, రాజకీయార్థిక

మతాచారములను, వ్యవహార వేషభాషలను నేర్పు గ్రంథము భారతము, ఇంత యేల? ఇహపరసాధన కనువగు విజ్ఞానమయకోశము భారతము. దీనిని మించిన గ్రంథములేదు.''

''సరేగాని, మీ రొక పత్రికను సాగించదలచినట్లు చెప్పారుగదూ?''

"ఔను! కొంత ధనము నీవు సహాయము చేస్తానన్నావుగదూ? అడినమాట తప్పగూడదు సుమా!"

"నే నలాంటివాడను గాను, మనస్ఫుర్తైలనుండి విడుదలకాగానే పత్రిక సాగించండి, నేను తప్పకుండా సహాయము చేస్తాను. మన పత్రిక అన్నివిధాల నూతన ఫక్కీలో వుండాలి, నిష్పక్షపాతంగా, రాజకీయ, మత, సాంఘికములను చర్చించాలి.''

''అంతేగాదు, మన దేశంలో అవకాశాలులేక, అజ్ఞాతంగా పడివున్న, సంకల్పసిద్ధులగు కవీశ్వరు లెందరో వున్నారు, వారి రచనలు మనము యేరికోరి, ప్రచురించాలి. పాత పాటలు, రోత మాటలు లేని కవిత్వాన్ని మనము ఆదరించాలి, లలితకళల కగ్రస్థానమిచ్చినా, యితర విషయాలను గూడా ప్రవేశపెట్టి, సర్వాంగసుందరంగా నుండేటట్లు చేయాలి. మన ఆశయాల కనుగుణ్యంగావుండేటట్లు ఒక ముఖపత్రము తయారుచేయవలసినదని, రామారావుగారిని అడిగాను. వారు రెండు మూడు రోజులలో పూర్తి జేస్తామని చెప్పారు. వారిని మీ రెరుగుదురు గదా? రాజమండ్రినుండి వచ్చి మన జయిలులోనే వున్నారు."

"ఎరుగుదును, ఆయన మంచి చిత్రకారుడు"

"వారు చిత్రించిన ప్రతిమలు కొన్ని నాకు చూపించారు. జీవకళ ఉట్టిపడుతున్నయి. అలాంటివారికి మన దేశంలో పోషణ లేదుగదా అని, చాలా విచారపడ్డాను.''

ఎరిలా మాట్లాడుకొనుచుండగా, వార్డరువచ్చి, సూపరెండెంటు వస్తున్నాడని చెప్పాడు. అంతటితో వారి సంభాషణ ఆగిపోయింది. గోపాలము లేచి తన గదికి వెళ్ళాడు.—

ఏనిమిదవ ప్రకరణము

చైత్రమాసము మూడుభాగాలు గడిచింది. ఇంకా యెండలు బాగా ముదరలేదు సాయంకాలము అయిదు గంటలు గావచ్చింది. వాసుదేవరావుగారి పూలతోటలో మామిడిచెట్లక్రింద బల్లలు వేయబడి వున్నవి. ఆ బల్లలమీద సుశీల సీతమ్మ నాగమ్మ కూర్చొని ఉల్లాసంగా ముచ్చట్లు చెప్పుకొంటున్నారు. సమీపములో మల్లెతీగెలు అల్లుకొని వున్నయి తోటనిండా అనేక రకాల పూలచెట్లు అక్కడక్కడ అందమైన పొదరిండ్లు వున్నయి. కమ్మనివాసనలతో మల్లెచెట్లమీదుగా చల్లని గాలి వస్తున్నది. సుశీల త్యాగరాయ కృతులను పాడుతుంటే, నాగమ్మ తలవూపుతూ వింటున్నది. సీతమ్మ అప్పుడే లేచి నిలువబడి దూరముగావున్న ఒక చెట్టువంక చూస్తున్నది. ఆ చెట్టుమీద ఒక కోకిల కిలకిలగా కూర్చొని హాయిగా పాడుకొంటున్నది. తీరికగా కే మున్నది? లోకం ఎటుపోతున్నదో గూడ కోకిలకు తెలియదు. లభించిన వరకు ఆరగించుట - స్వేచ్ఛగా పాడుకొనుట - నిర్భయంగా ఆడుకొనుట - ఇంతే దానిపని. ఎంత సుందరమైన జీవితము? కోకిలను జూచి మానవులు తమ జీవితాన్ని దిద్దుకొంటే బాగుండదు? ఏ జోక్యము లేకుండా ఏ చెట్టు మీదనో కూర్చొని, ప్రజల కానందరసమును పంచి పెట్టుచున్న కోకిలమీద అక్రమంగా రాళ్ళు విసిరే మానవజాతికి దైవమే శిక్ష విధిస్తాడో?

సీతమ్మ అలాగే వింటూ, చూస్తూ నిలువబడ్డది. కోకిల ఉండిఉండి "కో! కో!" అంటున్నది ఆ గాన మాధుర్యము గాలిలో అలలై ప్రవహిస్తున్నది. సీతమ్మ తన్మయత్వం చెందింది గాబోలు, కొంతసేపటికి తాను గూడా "కో! కో!" అనుటకు ప్రారంభించింది. సీతమ్మ కోకిల యిద్దరు ఆవిధంగా ఒకరి నొకరు కవ్వించుకొంటున్నారు. సీతమ్మ "కో! కో!" అంటూనే అప్రయత్నంగా అడుగులు వేస్తూ, కోకిలను చూస్తూ కొంత దూరము వెళ్ళింది. నాగమ్మ సుశీల వాళ్ళగోలలో వాళ్ళున్నారు సుశీల అప్పుడే "మనగేలరా!" అనే కృతి అందుకొన్నది. నాగమ్మ చిటికెలు వేస్తూ, వింటున్నది.

కమలాకరం చక్కగా అలంకరించుకొని, అప్పుడే తేనీరు పుచ్చుకొని సాంధ్యవిహారానికి బయలుదేరాడు. అతడు తోటలోకి వచ్చేవరకు సీతమ్మ కోకిలతో పాడుకొంటున్నది. కమలాకరం సీతమ్మను సమీపించాడు. ఆమె అతని రాకను గమనించలేదు. కమలాకరం సీతమ్మ దగ్గరకుపోయి, ' సీతా! కోకిలపాటకు నీ పాటకు భేదమేలేదు" అన్నాడు. సీతమ్మ వెనుకకు తిరిగిచూచి నివ్వెరపోయింది ఒకక్షణం అలాగే శిలాప్రతిమవలె నిలుచబడ్డది. కమలాకరం సహజకంఠంతో "సీతా! భయపడ్డావా? రా! సుశీల దగ్గరికిపోదాం"అన్నాడు. సీత తెప్పరిల్లుకొన్నది. ఆమెకు నిలువెల్ల పులకరించి. కెమ్మోవి కెంపువన్నె కదిలించి, చెక్కులమీది గులాబీలు అదిరినయి, చూపులు నేలను చూస్తున్నయి. కమలాకరం మాటమాటాటక సుశీల నాగమ్మలున్న స్థలమునకు నడుస్తూ, మధ్యమధ్య వెనుకకు తిరిగి సీతమ్మను చూస్తున్నాడు. సీతమ్మ వాలుగన్నులతో అతనిని చూచింది, ఉభయుల చూపులు ఒక విద్యుత్ శక్తిచే బంధింపబడినవి. ఒక చిరునవ్వు సీత పెదవులను కదలజేసి, కమలాకరం హృదయానికొక సందేశాన్ని అందించింది. కమలాకరము సుశీల నాగమ్మలదగ్గరికి వెళ్ళాడు, నాగమ్మ లేచి, సీత యేదీ అంటూ అటు చూచింది. సీతమ్మ అప్పుడే వస్తున్నది. "ఎక్కడకు వెళ్ళా, ఇక్కడికి సీతా? కమలాకరము నీవు ఆడుకొంటున్నారా, పూలచెట్లలో?" అన్నది, సీత ఆ మాటలు వినబడలేదు. ఆమెకూడా వచ్చి సుశీల నాగమ్మలతో చేరింది. కమలాకరం అందరిని కూర్చోమన్నాడు. నాగమ్మ, సీత మొదట కూర్చోలేదు, సుశీల బలవంతంగా కూర్చో బెట్టింది. అందరు కలిసి లోకములోని ముచ్చట్లు చెప్పుకొంటున్నారు. సీత విధి లేక అక్కడకూర్చొన్నది. కమలాకరమువాళ్ళకు మద్రాసులో మొన్న మొన్న జరిగిన ఒక పాటకచ్చేరీని గూర్చి చెప్పుటకు ప్రారంభించాడు.

సూర్యుడస్తమించ బోతున్నాడు సాంధ్యరాగాలు వింతవింతరంగుల నద్దుచు గగనతలము నావరించినయి. సక్రమముగా తన విధిని తాను నిర్వర్తించి పోవుచున్న సూర్యభగవానుని అభినందించుటకు గాబోలు, తొరకలు కొన్ని విను వీధిని ప్రవేశించినయి. స్త్రీలందరు పని పాటలు ముగించుకొని, తీరికగా జడలు వేసుకొంటున్నారు. పురుషులు సాంధ్య విహారముల కేగుచున్నారు. అప్పుడే వాసు

దేవరావు గారు అవసరమయిన పను లేవో పూర్తి జేసుకొని, చల్లగాలికి తోటలో నికి వచ్చారు. ఆయనను చూచి కమలాకరము వాళ్ళందరు లేచి నిలువబడ్డారు. వాసుదేవరావు వాళ్ళను కూర్చోమని, తానుగూడా ఆసీనుడగుచు, "నాగమ్మకొక చక్కని సంబంధము మాట్లాడి యేర్పాటుచేశాను" అన్నాడు నాగమ్మ సిగ్గుపడి తలవంచుకొన్నది. సీత "ఏవూరులోనండీ?" అన్నది.

"గుంటూరు జిల్లా బ్రాహ్మణ అగ్రహారము - పెండ్లికొడుకు బి. ఏ. ప్యాసై ఈ యేడు వ్యాపారములోకి దిగాడు."

"ధనవంతుడా?" అన్నాడు కమలాకరము.

"అంత ధనవంతుడు గాడు. ఒక పెట్టుబడిదారుని కలుపుకొని వ్యాపారము సాగించాడు. మన దేశంలో పండిన పొగాకు కొని యితర దేశాలకు యెగుమతి చేస్తున్నారు."

"పొగాకు వ్యాపారం మంచిదే!" అన్నాడు కమలాకరము.

"పెండ్లికొడుకు అందగాడేనా?" అన్నది సుశీల.

"ఔనమ్మా! మన కమలాకరములాగున వుంటాడు, అందగాడేనని చెప్ప వచ్చు."

ఆ మాట అనగానే సీత, కమలాకరములు, ఒకరి నొకరు చూచుకొన్నారు. సుశీల అది గమనించి నవ్వుకొన్నది.

"దీపాలు పెట్టేవేళ అయింది. ఇక మీరు యిండ్లకు పొండి" అని, వాసు దేవరావు, సుశీల, సీత, నాగమ్మలను పంపివేసి, తాను కమలాకరముతో ముచ్చ టించుటకు ప్రారంభించాడు. మాధవయ్యగారి యింటి స్థితిగతులన్నీ చెప్పి వాని ఋణములన్నీ తాను తీర్చివేసివారికి సహాయముచేసినట్లు కమలాకరముతో చెప్పాడు.

"ఆ రొక్కమంతా, మాధవయ్యగారికి ఉచితముగా యిచ్చివేసినట్లేనా?" అన్నాడు కమలాకరము.

"కాదు ఆ మొత్తమునకు మాధవయ్య మనకు నోటు వ్రాసి ఇచ్చాడు. వాడు బాగుపడి మంచి స్థితిలో నున్నప్పుడు మన బాకీ తీర్చుకొంటాడు. మాధవయ్య మంచివాడు. అతనిని జూచినప్పుడు, నా కెంత జాలి కలిగింది. పాపము! ఇంకా బ్రతికినంతకాలము బ్రతుకవలసినవాడు, దిగులువల్ల సగం [illegible]."

"పాపము! చెప్పాలెవ్వరు లేరు కాబోలు!"

"చెప్పదగినవారెవ్వరు లేరు."

"ఉండబట్టి ఒక్కటేనా వారికి అంత అప్పు ఎందుకు చేశారో?"

"సీత పెండ్లికి కొంత — సూరయ్య చదువుకు కొంత, అప్పు చేసినట్లున్నాడు. సీత గతి ఇలా అయిందిగదా? —నాగమ్మకు పెళ్ళికాలేదని ఒక దిగులు - "తన కూతురికి పెళ్ళి చేశాడుగాని, అన్న కూతురికి చేయలేడు" అని, జనులు అంటారేమో నని, లోకాపవాదమునకు మాధవయ్య చాలా భయపడుతున్నాడు. ఇంకా సూరయ్యకు కూడా పెళ్ళి కాలేదు. కావలసిన కార్యాలన్నీ ముందే వున్నాయి. సూరయ్య త్వరలో చేతికి అందివస్తాడని పాపము మాధవయ్య చాలా ఆశపడ్డాడు. అతడు వెళ్ళి, జయిలులో చేర్చబడ్డాడుగదా! ఈ దిగులు చాలదూ, మానవుణ్ణి క్రుంగదీయుటకు?....ఇవన్నీ ఒక ఎత్తు. ఈమధ్యవచ్చిన అన్నపిల్ల ఇంట్లో వుంచుట ఒక ఎత్తు!...."

"నిజమే నాన్నా! సీతను జూస్తే, నాగుండె కరిగిపోతుంది. లోకమంటే యేమిటో తెలియని అమాయకురాలు, — ఆమె జీవితము భగ్నమై పోవలసినదే గదా? పోనీ సీతకు మళ్ళీ పెళ్ళి చేయగూడదూ?"

"మాధవయ్యకు నేనీ విషయము అనేకపర్యాయములు చెప్పాను. చెప్పగా చెప్పగా కొన్నాళ్ళకు ఒప్పుకుంటున్నాడు. అయితే కార్యం కొంచెం [illegible] వున్నది."

"సీత వసంతరావును పెండ్లి చేసికొంటానని పట్టుబడితే, తల్లిదండ్రు లేమి చేస్తారు? ఆపిల్ల తెలివి తేటలు గలది. తన స్థితిగతులను గూర్చి, తాను విచారించి,

నిర్ణయించుకొన గలదు. మన సుశీల నాతో రెండు మూడు పర్యాయములు అన్నది కూడాను ''

''ఇవన్నీ, నేను మాధవయ్యకు యిదివరకే చెప్పాను—సరేగాని,—నాగమ్మ వివాహానికి గూడా మనము కొంత సహాయముజేయవలసి వుంటుంది; మాధవయ్య రిక్తహస్తుడు - భారమంతా నామీద పెట్టి, కంటనీరుగార్చాడు.''

"అలాంటి వారికి శక్తికొలది సహాయము జేయవలసినదే. గాని, మన పరిస్థితులుగూడా కొంత ఆలోచించ వలసి వుంటుంది....మాధవయ్యగారి సాదక బాధకాలలో మనము శ్రద్ధతీసుకొంటున్నప్పుడు, సీత పెండ్లి విషయం కూడా మనమే ఆలోచించగూడదూ?''

"ఔను: ఆమాటకూడా మాధవయ్యకు తెలియజేస్తాను.... ప్రొద్దుపోయినది. మనము గూడా యింటికి వెళ్ళగూడదు?''

ఇద్దరూ మాట్లాడుకొంటూ గృహోన్ముఖులైనారు. వాసుదేవరావు అన్ని వ్యవహారాలు, భార్యా పిల్లలతో ఆలోచించి, చేస్తుంటాడు. వాసు దేవరావు, కమలాకరములు, తండ్రికొడుకుల వలెగాక, స్నేహితులవలె మాట్లాడు కొంటుంటారు.

కమలాకరరావు బి. ఎ. ప్యాసై, మెడిసన్ చదువుచూ, మొన్ననే సెలవులకు యింటి కొచ్చాడు. ఈయేడాదికాగానే, అతను బెజవాడలో ప్రాక్టీసు పెట్ట వలెనని అనుకొంటున్నాడు. కమలాకరరావుకు, సుశీలకు, త్వరలో వివాహాలు చేయవలెనని, తండ్రి అనుకొంటున్నాడు. ఒకటి రెండు సంబంధాలు వస్తున్నాయి గాని, యింకాయేదీ నిర్ణయించుకోలేదు. కమలాకరరావు సంస్కరణాభిలాషి-చిన్న పిల్లను పెళ్ళిచేసుకొనుటకు కితడిష్టపడడు. అతని వివాహము విషయములో వాసు దేవరావు, సర్వాధికారము అతనికే ఇచ్చాడు. కమలాకరరావు యోగ్యుడు—బాధ్యత నెరిగి ప్రవర్తించువాడు. అందువల్ల, వాసుదేవరావు గారికి అతనిమీద నమ్మకము మెండు.—

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

ముప్పేటలో రామయ్య మంచి పలుకుబడిగలవాడు. వాళ్ళకుటుంబము రెండు మూడు తరాలనుండి, మర్యాదమన్ననలతో వస్తున్నది. తాతతండ్రులిచ్చిన ఆస్తిని కాపాడుతూ, స్వయముగా వ్యవసాయము చేయించి, తన హయాంలో మరికొంత పొలముగూడా రామయ్య సంపాదించాడు. సంస్కృతాంధ్రములు చక్కగా చదువుకొన్నాడు. అన్ని వ్యవహారములు స్వయముగా చూచుకొనే తెలివితేటలున్నాయి. తనకు నచ్చిన పని చేస్తాడుగాని యితరుల మాటలు వినడు. తనమాట సాగవలెననే పట్టుదలకూడా మొదటినుంచీ వున్నది. నోరుగలవాడగుటచేత రామయ్యకు అందరు భయపడతారు. నవనాగరికపు వేషాలు ఆయనకు గిట్టవుగాని, పరమ ఛాందసులవలె, పూర్వాచారాలనే పట్టుకొని, పెనుగులాడే మూర్ఖుడుగాడు. మనిషి యెఱ్ఱగా, పొడుగ్గా వుండి, గంభీరంగా వుంటాడు.

గోవిందరావు గతించిన తరువాత కొన్ని మాసాలవరకు రామయ్య బయటకే రాలేదు. ఎవ్వరితోను మాట్లాడేవాడు గాదు. ఎప్పుడు ఏకాంతముగా ఏదో ఆలోచిస్తూండేవాడు. అందాశ్చర్యమేమున్నది? ఉన్న ఒక్క కొడుకు మరణించినప్పుడు యే తండ్రిగుండె నిబ్బరముగా వుంటుంది? రామయ్య జీవితమే వ్యర్థమైపోయింది. శక్తి సామర్థ్యాలు, ధనధాన్యాలు యెవరుజూచి సంతోషించను? తన వంశము తనతోనే అంతరించునుగదా అనుకొన్నాడు రామయ్య.

కాలచక్రము శరవేగాన్ని మించుతున్నది. మాసములు దాటి సంవత్సరాలు వస్తున్నాయి. ఇప్పుడిప్పుడే రామయ్య ఒక రకంగా లేచి, తిరుగుతున్నాడు. నలుగురైదుగురు మిత్రులు "ఎవరినైనా దత్తు తెచ్చుకొని వంశము నిలువబెట్టరాదా?" అని రామయ్యకు సలహానిచ్చారు. ఆయన కా పద్ధతి నచ్చలేదు.

"తన అక్క కూతురొకపిల్ల వున్నదని, ఆ పిల్లను తెచ్చి పెంచుకొనవచ్చువనీ" భార్య రెండు మూడు పర్యాయములు రామయ్యతో అన్నది. ఆయన అందుకూ యిష్టపడలేదు. ఇలాంటి పనులన్నీ తెలివితక్కువాళ్ళు చేసే పనులవి. ఆస్తి

కొరకు ఆశపడి వచ్చినవాళ్ళకు, సహజమైన ప్రేమానురాగము యుండదనీ, ఆయన నమ్మకము. దత్తు తెచ్చుకొని ఆస్తిని దుర్వినియోగము చేయుటకంటె, అర్థులను గమనించి, దానము చేయుట మేలనుకొన్నాడు.

కాలమెట్టి మార్పులను కలుగ చేస్తున్నదో రామయ్య చూస్తున్నాడు. తన బాల్యములో నున్న ఆచారవ్యవహారాలన్నీ యిప్పటికీ పోల్చి చూస్తె, సర్వమూ తారుమారై పోయినది. చిన్న చిన్న పల్లెటూళ్ళలో కూడా, పాశ్చాత్య నాగరికత వ్యాపించినది. యువతీయువకులలో విచ్చలవిడితనము. కట్టుబాట్లు సన్నగిల్లినయి. తల్లిదండ్రులను, పోషకులను కూడా లెక్కచేయకుండా, ధిక్కరించి, తమ యిష్టానుసారము ప్రవర్తిస్తున్నారు. కులాంతర వివాహాలు, స్త్రీ పునర్వివాహాలు నిత్యము ఎన్నో జరుగుతున్నయి. అన్ని విషయాలలోను మార్పుగోచరిస్తున్నది. ఎంతమంది అడ్డుపడ్డా ఆగదు. ప్రవాహానికి యెవరు యెదురీద గలరు? అసలు చలనశక్తిగల ప్రతివస్తువు మారుతూనే వుంటుందిగాని, యెప్పుడు ఒకటే రకంగా వుండదు. అట్లా మారకపోతే, అది కొంతకాలానికి సమానమే. ఈ కాలంలోనేగాదు, యే కాలములోనైనా ఆ కాలానికి తగిన మార్పులు చేసుకోకుండా, వున్న మనుష్యులుగాని, దేశంగాని వున్నదేమో చెప్పగలవా రున్నారా? మార్పును జూచి, భయపడి, వెనుకకు పరిగెత్తె సజీవ ప్రతిమలు కొందరు వుండక పోరుగాని, స్వల్ప సంఖ్యాకులు వ్యసనపడుచున్నారని కాలచక్రి ఆగిపోతున్నదా? రామయ్య సత్యము యిలాంటి ఎన్నో గమనిస్తునే వున్నాడు. తాను మాత్రము "ఔనని,—కాదని". అనకుండా మధ్యరకంగా వుంటున్నాడు. అలా యెన్నాళ్ళు సాగుతుంది? తన ప్రయత్నము లేకుండానే, విపరీతమైన పరిస్థితు లేర్పడినప్పుడు మానవు డేమి చేయగలడు?

ఒకనాటి మధ్యాహ్నము భోజనానంతరము రామయ్య ఉయ్యాల బల్లమీద పడుకొని, తన ఆస్తిని గూర్చి ఆలోచించుకొంటున్నాడు. రామయ్యకు వయసు ముదురుతున్నది. తాను చక్కగా తిరుగుతున్నప్పుడే, చేయదలచిన పనులన్ని పూర్తిగావించ వలెననుకొన్నాడు. రామయ్య ఆస్తి అంతా యిరవైవేలకు తక్కువ

గాకుండా వుంటుంది. అందులో కొంత బెజవాడలో యువతీ విద్యాలయాని కిచ్చుట కున్నూ, కొంత ధనముతో చచ్చిపోయిన తన కొడుకుపేరున ఒక సత్రము కట్టించుటకున్నూ, మరి కొంత ధనముతో విద్యార్థుల వసతి గృహము నిర్మింపుటకున్నూ, నిశ్చయించుకొన్నాడు. ఇలా ఆలోచించుకొనుచుండగా తలవని తలంపుగా, తన కోడలు సీతమ్మ జ్ఞాపకము వచ్చింది ఆపిల్లను ఇటీవల తాను మళ్ళీ చూడలేదు. సీతమ్మకుకొంత ఆస్తి యిద్దామా అని అనుకొన్నాడు. ఆ పిల్లకు ఆస్తి యెందుకు అనుకొన్నాడు మళ్ళీ - సీతమ్మ యిప్పుడు బాగా యెదిగి పెద్దదై వుంటుందిగదా, అవయవముల పొందిక యిలా వుంటుందికదా, ముక్కు, కన్ను, తీరు యిలా వుంటుంది గదా, అని రామయ్య తనలోతాను ఊహించుకొన్నాడు "పడుచుదనము పాపిష్టిది.— అనాలోచితంగా యెలాంటి పనులనైనా చేయిస్తుంది. ఒకవేళ ఆపిల్ల యౌవనోద్రేకంలో కన్నుగానక, చేయరానిపనులు జేస్తే ..? ...దుర్భరము! నేను నలుగురిలో తల యెత్తగలనా? నా వంశమున కెంత కళంకము?.... మా వంశము పవిత్రమైనది. మాతాత తండ్రులు చాలా గౌరవంగా బ్రతికారు. తుదకు నాజీవితమున యిలాంటి నీచాలు జరుగుతయా? ఈ పరాభవానికి నేను గురి గావలసి వుంటుందా?....లేక ఒక వేళ సీత యెవరినయినా, మళ్ళీ పెళ్ళి చేసుకొంటుందేమో?.... అదిమాత్రము సహించదగినదా? అబ్బ! స్త్రీలమూలమున పురుషుల కెంతటి విపత్తులే వస్తుంటయి? ఇప్పుడు నే నేమి చేయగలను?...." అని యేమేమో అనుకొంటున్నాడు. ఆయన ఆలోచనలకు హద్దులేదు. తర్క వితర్కములతో మునిగి తేలుచున్న ఆయనకు అప్రయత్నముగా నిద్రవచ్చింది.

పదియవ ప్రకరణము

కామేశ్వరరావు బి. ఏ. ప్యాసైనాడు. అతని స్నేహితులలో ధనవంతునొకని కలుపుకొని, పొగాకు వ్యాపారము భారీగా చేస్తున్నారు. వాసుదేవరావు డిప్యూటీ కలెక్టరు చేస్తున్న కాలములో, కామేశ్వరరావు తండ్రి భాస్కరరావు రివిన్యూ యిన్స్పెక్టరు చేస్తుండేవాడు. ఇప్పుడు భాస్కరరావుకూడ నౌకరి చాలించుకొన్నాడు. ఆయనకు కామేశ్వరరావున్ను మరియిద్దరు ఆడపిల్లలూ ఉన్నారు. యిద్దరు ఆడపిల్ల

లకు పెండ్లిచేసి అత్తవారింటికి పంపాడు, ఒకనాడు కాకతాళీయన్యాయంగా బెజవాడ
లో వాసుదేవరావు భాస్కరరావును కలుసుకొన్నప్పుడు భాస్కరరావు, తన స్థితిగతు
లన్ని ఆయనకు చెప్పుకొన్నాడు. అప్పుడు వాసుదేవరావు శ్రద్ధగా విచారించి,
కామేశ్వరరావుకు నాగమ్మను యిప్పిస్తానని, భాస్కరరావుతో చెప్పాడు. అతను
సమ్మతించి, సెలవుపుచ్చుకొని, తన పనిమీద వెళ్ళాడు. వాసుదేవరావుగారు యిం
టికి వచ్చి యీవిషయము మాధవయ్య చెవిని వేయగనే మాధవయ్య సంతోషించి
సరేనన్నాడు. వెంటనే బ్రాహ్మణుని రావించి ముహూర్తములు పెట్టించారు. వాసు
దేవరావు అన్నివిధాల మాధవయ్యకు తోడుపడగా ఆదుకొంటున్నాడు. నాగమ్మ
వివాహానికికూడా కొంత ధనసహాయము చేయదలచాడు. పెండ్లిపనులు చురుకుగా
జరుగుచున్నయి.

మాధవయ్య జబ్బుస్థితిలో నున్నాడుగదా! ఆనాటి కానాడు, మరింత దుర్బ
లుడై పోతున్నాడు గాని, పురి పోసుకొనుటలేదు. మాధవయ్య బ్రతికివుండగానే
నాగమ్మ వివాహము జరుగవలెనని వాసుదేవరావుగారు పట్టుపట్టారు. సూరయ్య
కూడా, నేడో రేపో, జైలునుండి విముదలై రాగలడని అనుకొంటున్నారు. దైవ
నిర్ణయ మెట్లున్నదో యెవరు చెప్పగలరు?

శుక్రవారము పగలు 11 గంటలకు సరిగా లగ్నము, ఆనాటి ఉదయమే
పెళ్ళికొడుకు బంధుమిత్రులతో తరలివచ్చాడు. సర్వము సిద్ధముగా నున్నది.
వాసుదేవరావుగారు వచ్చి నిలువబడి పెత్తనముచేస్తున్నారు. ముహూర్తబలము
గొప్పది. సమయమునకు సరిగా, సక్రమంగా వివాహము జరిగింది. మేళతాళాలతో,
అన్నివేడుకలు, లాంఛనాలు, చక్కగా జరిగినయి. ఆపూట వాసుదేవరావు గారిని
సకుటుంబముగా వచ్చి తన యింట్లో భుజించవలసినదని, మాధవయ్య బ్రతిమాలు
కొన్నాడు ఆయనందుల కిష్టపడక- అది సమయము గాదనియు, మరియొక
పర్యాయము చూచుకొనవచ్చు ననియు, సమాధానము చెప్పి సర్దుకొన్నాడు. పెళ్ళి
వారందరు భోజనాలకు కూర్చొన్నారు. హరినామ సంకీర్తనములతో ఆరగింపులు
జరుగుచుండగా, జయిలునుండి విడుదలై, అప్పుడే సూరయ్య యింటికి వచ్చాడు.

అందరు సంతోషాతిరేకమున అతనిని చుట్టుకొన్నారు. ఎంగిలిచేత్తో వచ్చి సీతమ్మ అన్నను కౌగలించుకొన్నది. నాగమ్మ సీతమ్మను నెట్టుతూ, అతని రెండుచేతులు పట్టుకొని, మొఖమువంక చూస్తూ నిలబడ్డది. ఇద్దరు ఒకరినొకరు చూచుకున్నారు. క్షేమ సమాచారాలు మాపులతోనే చెప్పుకొన్నారు. నాగమ్మ కంట జలజల నీళ్ళు కారినయి. సూరయ్య తుడిచి, నాగమ్మను బుజ్జగించాడు. గాఢమైన అనురాగాతిశయములను ప్రకటించుటకు భాష చాలదు గాదోలు. ఆ పవిత్ర హృదయాలు రెండూ అంతరంగికంగా సందేశాలు అందుకొన్నాయి ఒకరి భావము నొకరు గ్రహించుకొన్నారు. ఇంతలో లక్ష్మమ్మ వచ్చి సూరయ్య తల నిమురుతూ, నిలబడి, ఎన్నెన్నో ప్రశ్నలు వేస్తున్నది. లేవలేక మంచములో పడివున్న మాధవయ్య సూరయ్యను తనయొద్దకు తీసుకొని రమ్మనమని కేకలు వేస్తున్నాడు. సూరయ్య అందరికీ అన్ని సమాధానాలు చెపుతూ, మెల్లగా ధారిజేసుకొని మాధవయ్యను సమీపించాడు. తండ్రిని జూచి సూరయ్య దుఃఖ మాపుకొనలేక పోయినాడు. తండ్రికాళ్ళమీద బడి, పెద్దగా ఏడువసాగాడు. కొంతసేపటికి సీతమ్మ ఓదార్చి, లేవదీసి కూర్చోబెట్టింది.

పెండ్లి వారందరు భోజనాదికములను ముగించుకొని లేచారు. అ సాయంకాలము జరుగవలసిన వేడుకలన్నీ జరిగాయి. నాగమ్మ వివాహము అనుకొన్న దానికంటె ఘనముగ ఆనందముతో జరిగినది. మరునాటుదయాన పెళ్ళివారిని సాగనంప వలెను. "నాగమ్మ వెంట పెట్టుటకు ఎవ్వరులేరే" అని ఒకరి కొకరు ఆలోచించుకొనుచున్నారు. కొన ప్రాణాలతో నున్న మాధవయ్యను చూచుచుండుటకు లక్ష్మమ్మ యింటివద్ద వుండవలసి వచ్చినది ఇంకెవరున్నారు? నాగమ్మ తన వెంట సీతమ్మను పంపమని కోరుకొన్నది. ఈ మాట ఆనోటా ఈనోటా బడి, పెండ్లికి వచ్చిన పెద్దలకు తెలిసింది. వారిలో యెవరో "సీతమ్మ వితంతువు-పనికి రా"దన్నారట - ఈ మాట మెల్లగా జారివచ్చి, సూరయ్యకు, మాధవయ్యకు, వాసుదేవరావుకు, క్రమంగా సీతమ్మకు, తెలిసింది. కఠోరమైన ఆమాట విని అందరు విచారపడ్డారు. సీతమ్మ లోలోన కుమిలి పోతున్నది. ఆమెకు నోటమాట రాలేదు, కూర్చొన్నది కూర్చొన్నట్లే యున్నది. ఆమెలో ఒక తుఫాను బయలుదేరింది.

నలుగురితో తలయెత్తుకొని తిరుగుటకు నాకర్హతలేదా? అంత తప్పు జేశానా? .. ఎందుకీ జీవితము? అయినవారు, కానివారు హీనముగ చూస్తున్న ప్పుడు నాబ్రతుకే వారికి కష్టతరమైనప్పుడు జీవించుటెందుకు?—ఎవరి కంట పడగూడదట ఆహా! ఎంతటి కఠిన శాసనము! ఈ అనంతకోటి ప్రాణాల్లో నీచాతినీచమైన దానినేనా? ఇంతకు నేనాచరించిన ఘోరపాపమేమున్నదీ? ఈ లోకంలో నావంటి దీనులను రక్షించువారు లేరా? కరుణా సముద్రుడగు దేవు డున్నాడా? - లేరు - లేరు - ఎవ్వరు లేరు: లోకమంతా మాయ - అబద్ధం క్రూరము - బాధాకరం - నీచం - ఈలోకంలో హృదయములేనిరాతి బొమ్మలు మనుష్యులని పేరుపెట్టుకొని తిరుగుతున్నారు." అని యేమేమో అనుకొంటున్నది.

ఇంతలో వాసుదేవరావు అలా వెళ్ళుచూ, సీతమ్మను చూచాడు. ఆమె మసిపాతను గట్టిన మాణిక్యము వలెనున్నది. ఆమె హృదయావేదనను వాసుదేవరావు అర్థము జేసుకొన్నాడు. "అనాథ అశోకవనంలో ఏకాంతముగ వున్న సీతమ్మ యింత సహించిందా?" అనుకొన్నాడు వాసుదేవరావు; 'సీతమ్మా! లేచిరా! లోకంలో దయార్ద్రహృదయులు ఉన్నారు, చింతించకు" అని అంటూ ఆ పిల్లను లోపలికి తీసుకొని వెళ్ళాడు.

మరుక్షణంలో ఈమాట పెండ్లికొడుకు చెవిని బడ్డది. కామేశ్వరరావు సర సమైన సంస్కార ప్రియుడు. అతడికీ మాట కర్ణ కఠోరంగా వున్నది. తనవాళ్ళు ఈలాంటిమాట అన్నందుకు అతడు "తనను క్షమించమని" సీతమ్మను ప్రార్థించ దలచుకొన్నాడు. తన పెండ్లికి వినిపోవచ్చిన వారెవరో ఈమాట అని వుంటారని అనుకొన్నాడు. వెంటనే అతను లేచి వెళ్ళి వాసుదేవరావును కలుసు కొని "అయ్యా! బాధ్యత తెలియని అనుభవశూన్యులెవరో ఆమాట అన్నారట — క్షమించండి. పెండ్లికూతురు వెంట తప్పకుండా సీతమ్మను పంపండి" అని అన్నాడు.

"కామేశ్వరరావూ! మావాళ్ళు తెలివిలేని పసివాళ్ళు. శుభకార్యాలలో అల్లరి జరుగ కూడదు కాబట్టి సీతమ్మను పంపమని స్వతంత్రించి అడుగవద్దు. మే మేదో ఏర్పాటుజేసి యెవరినో పంపిస్తాముగదా! నీకెందుకు, నీవు వెళ్ళు"

"నా వివాహ విషయములో నాకు అన్ని హక్కులు వున్నాయి. నేను దీర్ఘంగా ఆలోచించే చెబుతున్నాను. ఇష్టములేని వాళ్ళు వెళ్లిపోతారా, పోనీయండి! అంతమాత్రాన వచ్చే లోపమేమీ లేదు. మీరు సీతమ్మను పంపివేయాలి. లేకపోతే నేను వెళ్ళను."

"మీ తండ్రిగారితో వెళ్ళి మాట్లాడు. ఆయన యిష్టానుసారము చేయవచ్చును."

"వారితో యిదివరకే మాట్లాడాను. వారికిలాంటి అభ్యంతరాలేవీ లేవు."

"అయితే సరే! అలాగే యేర్పాటు చేయిస్తాను" అని చెప్పి వాసుదేవరావు వెళ్ళాడు.

వాసుదేవరావు వెళ్ళి యీ విషయాలన్నీ మాధవయ్యకు సూరయ్యకు చెప్పాడు. వాళ్ళు చాలా సంతోషించారు. సూరయ్య సీతమ్మను బయలుదేరమన్నాడు. సీతమ్మ వెళ్లనన్నది. ఆమెకు రోషము వచ్చినది. "అనవసరంగా తర్క వితర్కాలతో నన్ను పదిమంది నోళ్ళలో పడనీయవద్దు. ఒకరు ఔనని, ఒకరు కాదని, వాద ప్రతివాదాలతో బజారుకెక్కించునంతటి సిగ్గుమాలిన బ్రతుకైంది నాది. అయాచితంగా నా ప్రసక్తి లోకుల కెందుకు? నన్ను పలుకరించగూడదు నన్ను తలచుకోవద్దు—నా బ్రతుకు నన్ను బ్రతుకనీయండి—" అని సీతమ్మ పెద్దగా కోపముతో అన్నది. రోషాకులచిత్తయగు నామె మోము మెఱ్ఱబారి, ముక్కుపుటము లదిరినయి. మోవిపై కెంపువన్నె చిటిలినట్లు కదిలింది. ఆమె కన్నెఱ్ఱకాగానే అక్కడనున్న వాళ్లందరు గడగడలాడిపోయినారు. సూరయ్యకు యేమీ తోచలేదు. తాను సీతమ్మను శాంతింప జేయలేకపోయినాడు. ఇంతలో వాసుదేవరావు వచ్చి, "సీతమ్మా! బుద్ధి లేనివారి మాటలను పాటింపవచ్చునా? నా మాట విని లేచిరా!" అన్నాడు.

ఆమె లేచి వెళ్లింది.

చప్పటపడకు నాగమ్మ వెంట సీతమ్మ వెళ్ళునట్లు యేర్పాటుచేసి, పెళ్ళివారిని సాగనంపారు.

సూరయ్య మాధవయ్యతో అన్ని వ్యవహారాలు మాట్లాడాడు. కుటుంబపు విషయాలన్నీ సూరయ్యకు అర్థమైనయి. వాసుదేవరావు తన కుటుంబానికి చేసిన మహోపకారము, ఎన్ని జన్మాలకు గూడా తీర్చలేనిదనీ, ఈ సమయమందే ఆపదలో వచ్చి సహాయముచేసి యుండినవనీ, అతడనుకొన్నాడు.

సూరయ్య జైలునుండి విడుదల కాగానే పత్రికను ప్రారంభించదలిచాడు. అందుకు అవసరమైన యేర్పాట్లు అన్ని చేసుకొన్నాడు. అతని కెన్నెన్నో ఊహలు ఉన్నాయి. పట్టుదలతో అవన్నీ కొనసాగించదలిచాడు. ఆ పనులన్నీ జరిపించుటకు తాను వెంటనే వెళ్ళిపోదలిచాడు. గాని, తండ్రిస్థితి అపాయకరముగా నున్నది. మాధవయ్యను ఆస్థితిలో వదలిపెట్టి వెళ్ళడానికి అతని కేమీ తోచలేదు. కొంతసేపు తనలో తాను తీవ్రంగా ఆలోచించాడు. తన పనులు చాలా ముఖ్యమైనవన్నీ అత్యవసరమైనవని అతనికి తోచింది. మరునాడుదయాన బయలుదేరి వెళ్ళవలెనని నిశ్చయించుకొన్నాడు. ఆ రాత్రి మూటా ముల్లె, సర్దుకొని, తల్లిదండ్రులతో మాట్లాడి, వారిని సమ్మతింపచేశాడు. వాసుదేవరావుగారితో గూడా చెప్పి వారియొద్ద సెలవు పుచ్చుకొనవలెనని వాళ్ళింటికి వెళ్ళాడు. వాసుదేవరావు తన యింటికి వచ్చిన సూరయ్యను ఆదరించి కూర్చోబెట్టి అనేక సంగతులు చెప్పాడు. సూరయ్య చెప్పిన ముచ్చటలన్నీ శ్రద్ధగా విని, సంతోషించి అతని భావి జీవితమున కొక ప్రణాళికను తయారు చేసి చెప్పాడు. అతనికెప్పుడే సహాయము కావలసివచ్చినా, తాను చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నట్లు సూరయ్యకు చెప్పి, ధైర్యమిచ్చాడు. సూరయ్య కృతజ్ఞతాపూర్వకముగా తల వంచాడు. వాసుదేవరావుగారు ఆశీర్వదించి, సూరయ్యను ఇంటికి పంపారు. సూరయ్య యింటికి వచ్చేసరికి, లక్ష్మమ్మ మాధవయ్య మంచముపక్క కూర్చొని కంట నీరు గారుస్తున్నది. సూరయ్య రాగానే "నాయనా! తండ్రిస్థితి నిమిష నిమిషమునకు మారుచున్నది. చూడు! ఏవో పిచ్చిమాటలుకూడా మాట్లాడుచున్నారు" అని అన్నది. సూరయ్య గుండెలలో రాయి పడ్డది. అతడు మాధవయ్యను సమీపించి పలుకరించాడు. మాధవయ్య మాట్లాడలేక ఆయాసపడుచున్నాడు. ఒక గంట క్రిందటికంటె ఇప్పుడు రోగము ఎక్కువైంది. "వాసుదేవరావుగారిని పిలవండి" అని మాధవయ్య మెల్లగా

అన్నాడు. సూరయ్య వెంటనే వెళ్ళి వాసుదేవరావు గారిని తీసుకొని వచ్చాడు. వాసుదేవరావును జూచి మాధవయ్య పెద్దగా యేడ్చాడు. "నేను జీవించను. సీతమ్మను సూరయ్యను మీకు అప్పగించుచున్నాను. నా కుటుంబమును నిలువబెట్టండి" అని వాసుదేవరావును ప్రార్థించాడు మాధవయ్యకు మాట్లాడుచుండగానే కళ్ళు మూతలు బడ్డయి. శరీరము నల్లబడ్డట్టు కనిపించింది. అప్పుడే డాక్టరు కొరకు వాసుదేవరావుగారు మనిషిని పంపారు. ఒక్క నిముషము జరిగింది. డాక్టరు యింకా రాలేదు మాధవయ్య ప్రాణాలు విడిచాడు. ఇల్లంతా ఏడుపులతో ప్రతిధ్వనించి పోయింది.

సూరయ్య ఆరాత్రి శవజాగరము జేశాడు. తెల్లవారి యెప్పటికి రావలసిన నలుగురు వచ్చారు దహన సంస్కారము జరిగినది. మాధవయ్యకు కర్మాంతరాలు చక్కగా జరుపవలసినదని వాసుదేవరావుగారు చెప్పారు. సూరయ్య శ్రద్ధగా తండ్రి అంత్యక్రియలు జరిపాడు.

దినములు గడిచినయి. ఇరవైరోజులు ఒక్కడే వుండి, సూరయ్య కావలసిన అన్ని యేర్పాట్లుచేసి, తన పనిమీద తాను బయలుదేరి వెళ్ళాడు.

పదనొకండవ ప్రకరణము

మాధవయ్య మరణించి నప్పటినుండి, గ్రామములో కలవరం బయలుదేరింది. సీతమ్మను కమలాకరం పెండ్లిచేసుకుంటాడని, మాధవయ్య కుటుంబముకూడా బ్రహ్మసమాజములో గలిసిపోయిందని సనాతనులు తీవ్రంగా ప్రచారము సాగించారు. వాసుదేవరావు తన తెలివి తేటలతో, మాధవయ్యను ఆయన కుటుంబము వారిని మాయచేసి తన కులములో చేర్చుకొన్నాడనీ, సూరయ్యకుగూడా వితంతు వివాహమే చేస్తారని గ్రామములో ఒకరి కొకరు చెప్పుకుంటున్నారు. ఈవార్తలన్నీ యెప్పటి కప్పుడు వాసుదేవరావుకు తెలుస్తునే వున్నవి. ఆయన యిలాంటి వాటిని లెక్కచేసే రకము గాదు. ఇలాంటివెన్నో ఆయన యిందుకుముందే అనుభవించాడు. నీతిలేని, స్వార్థపరులగు సనాతనుల బెదిరింపుల కతడదరడు; ఆయన ప్రవర్తన మరి గంభీరమైనది.

కమలాకరరావు శలవులు రాగానే మద్రాసు వెళ్ళాడు. ఎప్పటివలె సీతమ్మ, నాగమ్మ వాసుదేవరావు గారింటికివచ్చి సుశీలతో ఆడుకొంటున్నారు. నాగమ్మను ఇంకా కాపురమునకు పంపలేదు. నాగమ్మను తీసుకొని వెళ్ళుటకు భర్త వేగిర పడుతున్నాడు.

సుశీలకు వివాహము చేయవలెనని తల్లి దండ్రులు తొందర పడుచున్నారు. అనేక సంబంధాలు వస్తున్నయి. సనాతనుల దౌర్జన్యమువల్ల కొంతమంది వచ్చి తిరిగిపోతున్నారు. ఒకనాడు గోదావరిజిల్లానుండి ఇద్దరు పెద్దమనుష్యులు రైలుదిగి గ్రామములోకి వచ్చి "వాసుదేవరావుగారి ఇల్లెక్కడండీ?" అని యెవరినో అడిగారు. ఇంతలో నలుగురు పూర్వాచార పరాయణులు ఆ వచ్చిన పెద్దమనుష్యులను చుట్టు కొన్నారు. అందులో ఒకరు "తమ దే యూరండీ?" అన్నాడు.

"మాది గోదావరిజిల్లా - వాసుదేవగారి ఇల్లెక్కడో చూపగలరా!"

"అలాగే!—వారి యిల్లు యిక్కడే వుంది. చూపిస్తాముగాని, వారు మీకు బంధువులా?"

"కాదు, వారితో మాట్లాడవలసియున్నది."

"ఏం సందర్భము?"

"అవన్ని తమకు అనవసరము, మీకు తెలిసివుంటే దయచేసి, వారి యిల్లు చూపండి!"

"అంత అగ్రహమైతే యెలాగండీ! మీరు సంబంధాలకొరకు వచ్చా రేమో నని అడిగాము. తప్పేమున్నది?"

"ఔను, వారి పిల్లను చూడవలెనని వచ్చాము."

"అలా చెప్పండి! ఆపిల్ల బాగానే వుంటుంది, గాని....".

"ఏమి? అనుమానిస్తున్నా రే?"

"వారిసంగతి తమకు తెలియదు గాబోలు!"

"........?"

"వాళ్ళు కులములోలేరు - వాళ్ళది బ్రహ్మసమాజము"

"ఇదా! సరే! ఆవిషయము మాకు తెలుసును లెండి! బ్రహ్మ సమాజము గాదు - వాళ్ళు హిందువులే! స్వచ్ఛమైన బ్రాహ్మణులు"

"స్వచ్ఛమైన బ్రాహ్మణులుగా! ఆఁ! మీరుగూడా ఆరః మేనా యేమి, మంచి వాళ్ళనుకొన్నాము. . ."

"శాస్త్రిగారూ! తమదే మతమండీ!"

"ఎందుకులే అవన్ని యిప్పుడు — మీకు కులగోత్రాలున్న యనుకొన్నాము గాని—"

"ఔనండి! మాకు కులగోత్రాలున్నాయి. మీరు భ్రమపడుచున్నారు

"బ్రహ్మసమాజమునకు కులగోత్రా లేమిటి?"

"ఎవరిది బ్రహ్మసమాజము! — పవిత్రమైన హిందూమతము, దుర్మార్గులగు సనాతన ఛాందసులవల్ల, చీలికలై, నానాటికి క్షీణించిపోతున్నది. బ్రహ్మ సమాజ మెక్కడినుండి వచ్చినదో తెలియునా? ధర్మబద్ధులై, సత్యమును నమ్మికొన్న దయార్ద్ర హృదయులగు హిందువులు - స్వార్థపరులగు సనాతనులు పెట్టు బాధలు సహించలేక, బ్రహ్మ సమాజమున చేరుచున్నారు. తెలిసినదా? హిందూ మతమునందలి ముఖ్య సిద్ధాంతముల మీదనే, బ్రహ్మ, ఆర్య సమాజములు ఆధార పడియున్నవి. హిందూమతము నుండి వెలువడిన చీలికలే అవి - పూర్వాచారపరా యణుల అవినీతివలననే హిందూమతమున కింతటి ముప్పు కలిగినది. సత్యస్వరూపమై,—అహింసా సిద్ధాంతమున కాదిగురువై,— ధర్మనిలయమై; .రాజించిన హిందూమతము యిప్పుడు కృత్రిమ వేషధారులవలన స్వస్వరూపమును గోల్పోవు చున్నది. నీతికి ధర్మమునకు అర్థము దెలియని పెద్ద లీనాడు కులపతులై శాసించు చున్నారు. మతము పేరుజెప్పి సత్యమును, ధర్మమును నుంటగలుపుచున్నారు...."

"ఓహోహో! మీరుకూడా ఆరకంవారే!- సరే, సరే ఇక పోండి—విధవ ముండలను పెళ్ళిజేసుకొనే బ్రహ్మసమాజపు ముండా కొడుకులకు, ధర్మపన్నాలు మెందు! ఆ వాసుదేవరావొక..........."

"అయ్యా! పిచ్చి పిచ్చి మాటలు నోటికివచ్చినట్లు మాట్లాడవద్దు. బ్రిహ్మ
సమాజము వారెవరో, హిందువులెవరో, మీకు అర్థముకాలేదు. అర్థముకానివన్ని
బూతు లనుకొనుట బుద్ధితక్కువవని. వాసుదేవరావుగారు బ్రహ్మసమాజములో
చేరలేదు. వారు పూజనీయులు—వారిని నిందించి పాపము కట్టుకొనకండి—

అబ్బో! పూజనీయులా? ఎవరికో? విధవలకా?"

"మీ దౌర్జన్యమునకు హద్దులేకుండా వున్నది. ఇలాగే మాట్లాడుతుంటే
మీకు దేహశుద్ధి జరుగుతుంది. వాసుదేవరావుగారి కాలిగోరికి గూడా మీరు పోలరు.
వారిని మీరా విమర్శించువారు? మర్యాదగా మాట్లాడితే తగిన సమాధానము చెప్ప
గలము. మీది శాస్త్రవాదమా? హేతువాదమా, లేక రెండూనా? దేనికైనను సిద్ధమే!
వచ్చికూర్చోండి, తెలివితేటలు చూచుకొనవచ్చును,— ఇంతకూ వాసుదేవరావుగా
రిని నిందించవలసిన పని మీకేమున్నది? అంతటి నేరము ఆయనేమి చేసినారు?
అన్నాతురులకు ఆహారమిడుట నేరమా? దిక్కులేని అనాథలను రక్షించుట
పాపమా? మతముపేరు జెప్పుకొని మానవ సంఘ రక్తమును త్రాగుచున్న సంఘ
మును ధిక్కరించుట తప్పా?—"

అని అనుచుండగా పూర్వాచారపరులు కదలకుండా నిలువబడి వింటు
న్నారు. ఇంతలో ఆమార్గాన వెళ్ళుతూ, వస్తున్న ప్రజలు కొందరు అక్కడ గుమి
గూడారు. అందులో కొందరు, సనాతనులను నోటికి వచ్చినట్లు తిట్టారు. కొందరు
సర్ది, ఆవచ్చిన పెద్ద మనుష్యులకు వాసుదేవరావుగారి యిల్లుచూపించారు.

దుర్మార్గుల వ్యతిరేక ప్రచారమువల్లను, దౌర్జన్యము వల్లనూ, వాసుదేవరావు
గారి ప్రఖ్యాతి నానాటి కతిశయించు చున్నది. వాసుదేవరావువంటి ధర్మాత్ములేడనీ,
ఆయన పుణ్యమున దిక్కులేని కుటుంబాలెన్నో సుఖ జీవనము చేయుచున్నవనీ,
ప్రజ లనుకొనుచున్నారు

గోదావరిజిల్లానుండి తమ దర్శనార్థ మరుదెంచిన పెద్దమనుష్యులను వాసు
దేవరావుగా రుచిత రీతిని ఆదరించిరి. వారా దినమెల్ల వాసుదేవరావుగా రింటనే

యుండి, వారితో మాట్లాడిరి. ఆ వచ్చినవారిద్దరిలో ఒకరు వల్లూరి సుబ్బారావుగారు. రెండవవారు, ఆయన స్నేహితుడు. సుబ్బారావుగారి రెండో అబ్బాయికి సుశీలను యివ్వవలసినదని అడుగుటకు వచ్చారు. వాసుదేవరావుగారికి సుబ్బారావుగారితో యిదివరకే కొద్దిగా పరిచయమున్నది. సుబ్బారావుగారి రెండో అబ్బాయి నారాయణమూర్తి, లండనువెళ్ళి I. C. S. చదివి వచ్చి యిప్పుడు నెల్లూరు జిల్లాలో, అసిస్టెంటు కలెక్టరుగావున్నాడు. నారాయణమూర్తికి లండను వెళ్ళక పూర్వమే వివాహమయినదిగాని, ఆ పిల్ల పరిణయమైన రెండుమాసములకే మరణించినది. సుబ్బారావుగారు సంపన్నులైనప్పటికి, యీ మధ్య కొంత నలిగినట్లు చెప్పుకొన్నారు, మొత్తముమీద యీసంబంధము అన్ని విధాల వాసుదేవరావుగారికి నచ్చినది. ఆయన భార్యకు కొంత అసంతృప్తిగా నున్నది. రెండో పెళ్ళి వానికామె పిల్లనిచ్చుట కిష్టపడుటలేదు. ఈ విషయము వాసుదేవరావుగారు సుశీలకు చెప్పి, ఆమె అభిప్రాయాన్ని చెప్పమన్నారు. ఆమె కొంతతడవాలోచించి "మొదటి భార్యతో ఆయన కాపురము చేయలేదుగదః ఆయనదోష మేమున్నదిః" అని అన్నది. వాసుదేవరావుగారు సుశీల చెప్పిన సమాధానమునకు సంతోషించి ఆసంబంధమే స్థిరపరిచారు. సుశీలను చూచుటకు నారాయణమూర్తిని రావలసినదని తంతివార్త నిచ్చారు. కమలాకరరావును గూడా వెంటనే రావలసినదని జాబు వ్రాసిపంపారు.

మరుసటుదయాన రైలులో నారాయణమూర్తి వచ్చాడు. ఆ పూట వాసుదేవరావు గారింట్లో వుండి అవసరమైన విషయాలు మాట్లాడుకొన్నారు. నారాయణమూర్తి సుశీల ఒండొరులను చూచుకొన్నారు. ఉభయులు సమ్మతించినమీదట సంబంధము నిశ్చయింపబడినది. సాధ్యమైనంత త్వరలో ముహూర్తములు పెట్టించవలసినదని వాసుదేవరావుగారన్నారు. సుబ్బారావుగారు, ఆయన స్నేహితుడు, నారాయణమూర్తి, ఆ రాత్రి రయిలుకు వెళ్ళిపోయినారు.

రెండు దినములకు కమలాకరరావు మద్రాసునుంచి వచ్చాడు. అతడు వచ్చే వరకు పెళ్ళి ప్రయత్నాలు వేగంగా జరుగుచున్నాయి. వాసుదేవరావు కమలాకరా

నికి అన్ని సంగతులు చెప్పి, వివాహము నిశ్చయింపబడిన దన్నాడు. సుశీలగూడా తనకు తోచిన మాటలు అన్నకు చెప్పుకొన్నది. కమలాకరము అంతా విని సంతోషించాడు.

ఆ సాయంకాలము వాసుదేవరావు కమలాకరమును వెంటబెట్టుకొని, తోటలోనికి వెళ్ళాడు. ఇద్దరు చల్లగాలి పీలుస్తూ తోట అంతా కలయదిరిగివచ్చి ఒకచోట కూర్చొన్నారు. వాసుదేవరావు మాటల సందర్భములో కమలాకరానికి సీత సంగతి చెప్పాడు. సీత చాలా యోగ్యురాలనీ, ఆమెను వివాహమాడుట ఉత్తమమైన ధర్మమనీ, వాసుదేవరావు అన్నాడు. కమలాకరము అంతా శ్రద్ధతో వినయుడై విన్నాడు. వాసుదేవరావు "ఇదినీకు సమ్మతమేనా?" అని అడిగాడు. కమలాకరమునకు మితిలేని ఆనందము కలిగినది. ఒక క్షణకాలమతడు తన ఊహానిర్మితమైన ప్రేమ సౌధోపరిభాగలలో సీతతో విహరించాడు. అతని సుఖ స్వప్నాలన్నీ సత్యమగుచున్న కాలము సమీపించినది. అతడెన్నాళ్ళనుండో, అసాధ్యమనుకొని పరితపించుచున్న సీతా పరిగ్రహణము నేడు సుసాధ్యమై, కరతలామలకమైనది. సమాధానము కొరకు తండ్రి కమలాకరమువంక జూచాడు. కమలాకరము చలించకుండా గంభీరముగా వుండి. "అన్ని సందర్భములలోను మీ ఆజ్ఞను శిరసావహించుచుంటిని గదా! నన్నడుగు టెందులకు? మీ యిష్టము వచ్చినట్లు యేర్పాటుచేయండి. నాకది సంతోషమే." అన్నాడు.

"మంచిది - ఈ సంగతి మీ అమ్మగారితో గూడా చెప్పి. ఆమె అనుమతి తీసుకొనవలసియున్నది. సుశీల వివాహముతోపాటు సీతా కల్యాణము గూడ జరుపవచ్చును" అనుచు లేచి, వాసుదేవరావు కమలాకరమును రమ్మన్నాడు. ఇద్దరు గృహోన్ముఖులై నారు.

దినములు గడుస్తున్నవి. పెళ్ళి పనులతో వాసుదేవరావుగారిల్లు ఆనంద నిలయమై పోయినది. ఆవరణమంతా. పాకలు పందిళ్ళు వేయించారు. రంగు కాగితాల పూలతో వివిధాలంకారాలు చేస్తున్నారు, ఆ అయిదు దినములు మంచి మంచి పాటకచేరీలు, హరికథలు, అవధానములు, యేర్పాటుచేసి. మేలైన వేడుకలు జరుప

వలెనని వాసుదేవరావుగా రనుకొన్నారు. పేరెన్నిక గన్న కవులను చిత్రకారులను ఆహ్వానించి, సన్మానించదలిచారు. దక్షిణాదినుండి, పలురకముల వాయిద్యములు, మేళములు పిలిపించారు. సర్వము సిద్ధమైంది. మంగళవారము రాత్రి ఒకటిన్నర గంటలకు సీతా కమలాకరరావులకు, సుశీల నారాయణమూర్తులకు వివాహములు జరుగును. పెళ్ళివారు, మిత్రులు రావలసిన వారందరు వచ్చారు. వాసుదేవరావుగారి బంధువులు మిత్రులు రెండువందలకు పైగా వచ్చి చేరుకొన్నారు. వీరందరికి మర్యాద మన్ననలు సక్రమముగా జరుగుటకు తగిన యేర్పాటులు చేయబడినవి. సమయమునకు సరిగా, విధిగా, పరిణయమహోత్సవము ప్రారంభింపబడినది. మంగళ వాద్యములును, పండితాశీర్వచనములును, మిన్ను ముట్టినవి. తేజోమయ మగు ఆపవిత్ర సుముహూర్తము సర్వజనానంద సంధాయకమై, విమల హృదయుల కొక దివ్య ప్రబోధము నొసంగినది.

ఆ గ్రామము నందలి ప్రముఖు లనేకులు వాసుదేవరావు గారి పిలుపు నామోదించి వచ్చి, తమ సంతోషమును వెలిబుచ్చిరి. అయిదు దినములు అనుకొన్న ప్రకారము చక్కని వేడుకలు జరిగినవి. ఇతర గ్రామములనుండి గూడా ప్రజలు తండోపతండములుగా వచ్చి ఉత్సవమునందు పాల్గొని ఆనందించిరి. నేత్రోత్సవదాయకములగు కళ్యాణములను జూచుట కే మానవుడు రాడు?

పండ్రెండవ ప్రకరణము

ఈనాడు హిందూమతము నామమాత్రావశిష్టమై యున్నది. రానురాను జాతి చైతన్య రహితమై, సన్నగిల్లి పోయినది ఒకప్పుడు మహోన్నత గుణోపేతుల కాలవాలమై - నిరతాన్నదాన శీలురకు నిలయమై,—సత్యమూర్తులకు స్థానమై, — పరుల కష్టలేశమును సహింపజాలని, నవనీత కోమల హృదయములకు జన్మభూమియై, - రాణించిన హిందూదేశము, సంకుచిత దృష్టిగల స్వార్థపరులచే నిండి విషాద పూరితమై, - ప్రళయ ఘోరమై - పాపభూయిష్టమై పోవుచున్నది. ఆనాడు ఏకోదర సోదరులవలె మెలగిన హిందువులు, ఈనాడు ఒకరి నొకరు ద్వేషించు

కొనుచు, రోషపీడితులై, క్రోధావేశమున కన్నుగానక, నీతి నియమాలను గంగలో కలిపి, చేయరాని దుష్కార్యములను జేసి, తమకును మతమునకును హాని కలిగించుచున్నారు. అన్యాయము న్యాయము పేరున విక్రయింప బడుచున్నది. శ్రీమంతుడేది చేసిన, నది న్యాయము. విశాల పరిజ్ఞానము నశించి. అతిథి సత్కార మడుగంటి, జాతీయ జీవిత వికాసమే రూపహీనమై పోయినప్పుడు, హిందూమత పతనముగాక మరే మున్నది? మానవులు రాక్షసులై, పరదారాపహరణమునకు, పరవిత్తాపహరణమునకు, పశువులెత్తుచూ, అక్రమములకు, అసహాయములకు పాల్పడుచుండ, మతమెక్కడ నిలుచును? సంఘ మెక్కడ బాగుపడును?

జీవితశోభను మసగుపరచుచున్న మత మెందుకు? ఎవరికి కావాలి? — సనాతనులు మతము పేరుజెప్పి, మానవసంఘమును పీల్చి వేయుచున్నారు. వారాచరించు పనులుమాత్రమే ధర్మములనియు, మిగిలినవి అక్రమము లనియు విపరీతార్థములు కల్పించి, కఠిన నియమాలతో ప్రజా సౌకర్యాలకు భంగము కలిగించారు. సమాజమున వారికి బలమున్నదిగదాయని గర్వముతో అమాయకులగు ప్రజలపై తమ కఠిన శాసనములను ప్రయోగించారు. ఇష్టమువచ్చినట్లు ధర్మశాస్త్రములను తారుమారు జేసి, అనుకూల పరిస్థితు లేర్పరచుకొని, సాంప్రదాయ విరుద్ధములై - అమానుషములైన ఆచారములను బలవంతముగ ప్రవేశపెట్టారు. అర్థము లేని ఆటంకములతో మతాభివృద్ధిని అరికట్టారు. ఆదరించి పోషించు రాజులు లేనందున, మారుతల్లిచే పెంపబడు బిడ్డవలె మతము దిగజారుచున్నది. ఈ రాక్షస బాధలు పడలేని స్వల్ప సంఖ్యాకులు కొందరు, తమ బుద్ధిబలము నుపయోగించి, హిందూమతము నుండి ముఖ్య సూత్రములను గ్రహించుకొని, మరియొక మత మేర్పరచుకొన్నారు. అట్లే మరికొందరు, మరికొన్ని సూత్రముల నాధారము చేసుకొని, వేరొక మతము నేర్పరచుకొన్నారు. హిందువులై, పూర్వాచారపరాయణుల బాధలు పడలేక, కొందరు యీనూతన మతముల నాశ్రయించారు. ఈవిధంగా రానురాను హిందూమతం చీలికలయినది. ఆర్యసమాజము, బ్రహ్మసమాజము మున్నగునవి తల లెత్తినవి.

ఇప్పుడు హిందూ మతము నిర్జీవమైపోయినది. సత్యాన్వేషణ తత్పరులగు మహనీయు లేకొద్దిమందో వుంటారు గాని, అధిక సంఖ్యాకులు, నామ మాత్ర హిందువులే: సత్యము - ధర్మము - దైవము - మాటలో గోచరించు చున్నవేగాని, నిత్య నైమిత్తిక జీవితమున మృగ్యము. ఆచరించు ప్రతిపనియందును, అనుక్షణము ప్రతిఫలింపవలసిన వేదాంతము, ఉపన్యాసములలో మాత్రమే దర్శనమిచ్చుచున్నది తన ప్రయోజనమునకు మాత్రమే హిందువుడినాడు. సత్యమూర్తివలె నటించు చున్నాడు. తనపని ముగియువరకే ధర్మపన్నములు జెప్పుచున్నాడు. తానొక్కడే లక్షాధికారి కావలెనని, యితరులు తనతో సమానంగా వుండకూడదనీ, భగవంతుని ప్రార్థించి కొబ్బరికాయలు కొట్టుచున్నాడు. తన భార్యకు కాసులపేరు కావలసినప్పుడో, తన పుత్రుడు రోగపీడితుడైనప్పుడో దేవాలయమునకు వెళ్ళి పూజిస్తున్నాడు. అంతేగాని, ఆకలిబాధచే అల్లాడుతున్న నిరుపేదగాని, దాహముచే అలమటిస్తున్న దౌర్భాగ్యుడుగాని, ఆతనికంటికగపడడు. ఇదియా హిందూమతము? హిందూమతమున యిందరు అన్నాతురులున్నారా? ఆనాటి నిరతాన్నదానసత్రము లేమైనవి? ఎన్నికలు జరుపుకొను పోలింగు ఆఫీసులుగామారినవా? దిక్కులేని వారి కుపయోగపడవలసిన ధనమంతయు ఓట్లకొరకు, అవినీతికరములైన యితర పనులకు ఖర్చుపడుచున్నదా?

సత్ప్రవర్తనానురక్తిగల సుగుణసంపన్నులు కొందరు లేక పోలేదు. మతమును సంఘమును సమున్నతస్థితికి దెచ్చుటకు వారు తీవ్రప్రయత్నాలు జేస్తున్న మాటనిజమే, గాని వారతిస్వల్ప సంఖ్యాకులు. అందువల్ల వారికృషికి దగిన ఫలితము గనుపించుటలేదు.

సూరయ్య చదువుకొనే కాలములో యేవో, పద్యాలు వ్రాసి ప్రచురణార్థము పత్రికలకు పంపేవాడు. పత్రికాధిపతులు వాటిని ప్రచురింపక, నిరాకరించినందువల్ల వాళ్లమీదగలిగిన క్రోధముతో, తాను ఒక మాసపత్రికను సాగించదలచుకొన్నాడు. అటుపిమ్మట కొంతకాలమునకు రాజకీయఖైదీగా జైలుకు వెళ్లినప్పుడు ఆతనికి జైలులో ప్రాచ్య పాశ్చాత్యవాఙ్మయ విహారధీరులగు పలువురు పెద్దల సాంగత్యము

లభించినది. అచటి వాతావరణ మతనికి విజ్ఞానోదయము కలిగించి కర్మధీరునిజేసి నది. అచిరకాలమున సూరయ్య స్వరూప స్వభావములే మారిపోయినవి విద్యార్థి దశలో అతనికేర్పడిన కోర్కెలిపుడులేవు. అతడుప్రజాసేవజేసి తనజీవితమును పునీతము గావించుకొన దలచాడు. అధోగతి పాలగుచున్న హిందూమతమునకు బలముచేకూరుట - అసహాయులై దానిసత్వమునబడియున్న ఆంధ్రుల నుద్ధరించుట ఈరెండును అవశ్యాచరణీయములై, అతనికి గోచరించినవి. అతని కొకరిద్దరు ధన వంతుల సహాయ సంపత్తి లభించినది. ఎన్నడో అనుకొన్న మాసపత్రిక గాక అతడిప్పుడు "హిందూమతము" అనుపేరున ఒక వారపత్రిక సాగించాడు. ఒక వందమంది ప్రచారకులు చేయజాలని పని ఒక పత్రికచేయుగలదని అతని నమ్మకము. హిందూమతము నావరించియున్న దురాచారముల రూపుమాపి, సత్యమును, ధర్మమును, పునరుద్ధరించుట, మతమునకు సర్వతోముఖమగు పుష్టి నొసంగుట - ముఖ్యాశయములు, అందుల కనుగుణ్యముగ వ్యాసములు వ్రాయించుచు, అవసరమగు విద్యా ప్రబోధమును ప్రజలకు కలిగించ వలెనని అత డూహించాడు. ఇందుల కొక పత్రికమాత్రమే గాక, అక్కడక్కడ సభల నేర్పాటుజేసి ఉపన్యాసములిప్పించుట, ముఖ్య పట్నములలో కొన్ని సంఘముల నేర్పాటుజేసి, నిర్మాణ కార్యక్రమమును కొనసాగించుట - అతను జేయదలచిన పనులు. రెండవది ఆంధ్రుల సమస్య - ఆంధ్రదేశమునకు చాలినన్ని జాతీయ కళాశాలలు, కర్మాగారములు నెలకొల్పుట - పరాధీనులైన ఆంధ్రులకు తగినపనులను కల్పించి, స్వేచ్ఛాయుతమగు జీవితములిప్పించుట - తెలుగు మాగాణులలో చాలినన్ని ధర్మశాలలు అన్న సత్రములు, పుస్తక భాండాగారములు మున్నగునవి నిర్మించుట, ఆంధ్రవీరుల జన్మదినోత్సవములు, విధిగా ప్రతి యింటను జరిపించుట, వాణిజ్యాభివృద్ధికి, వ్యవసాయమును పెంపొందించుటకు, తగిన వసతులతో కేంద్రముల నేర్పరచుట ఇలాంటి పను లెన్నియో ఆచరించుట కాతడు తలపెట్టెను.

ఇన్ని పనులొక సామాన్యమానవుడు చేయ గలుగునా? ఎందరో వ్యక్తులు, యిన్నియేండ్లో చేసినను తరుగని; కార్యక్రమమును సూరయ్య తన నెత్తికెత్తు కొన్నాడు.

అసాధ్యములని వెనుకాడక, ప్రారంభించి పట్టుదలతో సాగిస్తే, కొన్నాళ్ళకైనా అతనికి ప్రజలనుండి సహకారము లభింపగలదనియు, నలుగురు మిత్రులు అతనికి చేయూత నిచ్చిన, అన్ని పనులు పూర్తి కాగలవనియు, అతని నమ్మకము. అతడీ పనులలో నిమగ్నుడై యుండుటవల్ల సీత వివాహమునకు గూడా రాజాలక పోయెను. అప్పుడతడు చెన్నపురిలో నున్నాడు. తాను రాజాల నందులకు చింతిల్లుచూ, వాసుదేవరావుగారి పేర జాబువ్రాశాడు.

"హిందూ మతము" బెజవాడ నుండి బయలుదేరినది. ఇప్పటికి నాలుగు సంచికలు వెలువడినవి. అప్పుడే దేశమంతటను వ్యాపించి, పత్రికలు, ప్రజలలో సంచలనము కలిగించినవి. నిరంకుశమైన ప్రతిభతో సర్వాంగ సుందరంగా పత్రిక నడుస్తున్నది సంపాదకుని చాకచక్యమున కనేకులు మెచ్చుకొన్నారు సూరయ్య శ్రేయోభిలాషులు పదుగురు అతనిని కొనియాడుచు, శక్తికొలది విరివిగా చందాదారులను జేర్పించారు. హిందూమతము దేశమును నుద్ధరించుగాక? యని మధుర హృదయులగు కవులు, నాయకులు దీవించారు.

పదమూడవ ప్రకరణము

జగన్నాటక సూత్రధారియగు మాధవుని లీల లనంతములు. అతడొకని నవ్వించి మరియొకరి నేడ్పించును. ఏడ్పించినవారిని నవ్వించియు, నవ్వించిన వారిని ఏడ్పించియు, మానవుల నాడించుచుండును. ఈ విచిత్ర సంఘర్షణమునందే, పలువురు తత్వవేత్తలు, వేదాంతులు బయలు వెడలుదురు. ఇంత జరుగుచున్నను దూరాలోచన లేని మానవులు కొందరీ రహస్యాన్ని గ్రహింపజాలక, తమ శక్తి సామర్థ్యాలే, తమయున్నత స్థితికి కారణాలని విఱ్ఱవీగుచుంటారు. ఏక్షణమున కేది సంభవించునో యెవరెరుంగుదురు? నిన్న లక్షాధికారిగా నున్నవాడు యీనాడు భిక్షాధికారి యగుటలేదా? దైవ నిర్ణితములగు కష్టసుఖాలు స్వల్పభేదాలతో అందరికి సమానమేగాని, గుణాగుణ నిర్ణయాలు యీకష్ట సుఖాలలోనే జరుగును. సుఖ దుఃఖాలు మానవుని పరీక్షించు ఒరపిడిరాళ్ళు మానవుడెంత ఉన్నత స్థితికి వచ్చు

మండినో, అంతవిశాల హృదయుడై, త్యాగియై, సత్యమూర్తి కావలెను. అప్పుడే ఆ మానవుని నిర్మలానందమయుడై తరించును. అతని జీవితము మంగళ ప్రదమై పునీతమగును. ఎన్ని బాధలు, చీకు చింతలు మానవుని ఆవరించి కష్టపెట్టునో, అతడంత శాంతుడై, వినయుడై, సన్మార్గాను వర్తియై, సంతోష చిత్తుడు గావలెను. అప్పుడే అతనికి శుభోదయము కాగలదు. హిందువుల గొప్పతనమునకిది యొక నిదర్శనము. హిందువులు భోగభాగ్యాలను లక్ష్యపెట్టరు. వారికి కావలసినది ఉభయతారకమగు హృదయసౌందర్యము - తేజోమయమగు ఆత్మబలము.

కామేశ్వరరావు మొదటినుండి జాలిగుండె గలవాడె. అతడు స్నేహితులతో కలిసి మెలిసి వుంటూ వాళ్ళ కష్టసుఖాలు తనవిగా భావించేవాడు. అతడెప్పుడు ఉత్సాహంతో విలాసంగా మాట్లాడుచుండేవాడు. అతనితో సంభాషించు టానంద దాయకమని అతని మిత్రులు అను కొనేవాళ్ళు. ఇప్పుడు కామేశ్వరరావు పెద్దవాడై వ్యాపారము చేయుచున్నప్పటికీ బుద్ధిమారలేదు సరిగదా, అంత వరకు యోగ్యుడై పేరు ప్రతిష్ఠల నార్జించుకొంటున్నాడు. దయానిధియగు దైవమతనికి తోడుపడకుండునా?

నాగమ్మ అత్తవారింటికి పెళ్ళి, భర్తతో కాపురముచేస్తున్నది. ఈ సంవత్సరము కామేశ్వరరావుకు వ్యాపారములో విరివిగా లాభమొచ్చింది. నాగమ్మవచ్చిన సంవత్సరమే కామేశ్వరరావుకు అధికంగా లాభం వచ్చుటచేత, నాగమ్మ అదృష్టవంతురా లనుకొన్నారు. కామేశ్వరరావుకు చాలినంత ధనము లభించింది. ఇతరుల సహాయములేకుండా యిప్పు డతడు స్వయముగా వ్యాపారము చేయుకోగలడు. బెజవాడలో వుండి చేస్తే వ్యాపారము బాగా సాగుతుందని కామేశ్వరరావు తోచి పెద్ద మేడ అద్దెకు తీసుకొని బెజవాడలో కాపురము పెట్టాడు. ఒక మోటారు కారు కొన్నాడు. కావలసిన హంగు లన్ని యేర్పడినవి. వ్యాపారము చక్కగా సాగుతున్నది. నాగమ్మ తెలివితేటలతో కాపురము చేస్తున్నది. ఇంటి వ్యవహారా లన్ని ఆమె చూస్తున్నది. ఆమె జీవితాకాశమున వెన్నెలలు అలముకొన్నయి. శృంగార రసాధి దేవతయై, భర్తనుసంతసాంబుధి నోలలాడించుచూ, జీవితము నత్యంత

రమణీయంగా జేస్తున్నది. ఆమె కమనీయ ముఖారవిందాన్ని చూడకుండా కామే
శ్వరరావు వుండలేక పోతున్నాడు. దివ్య భోగా లనుభవిస్తూ, విలాసంగా
కాలము గడుపుతున్నాడు.

కామేశ్వరరావు సూరయ్యను అప్పుడప్పుడు కలుస్తుంటాడు. అవసరమైన
ప్పుడు సూరయ్యకు తను కొంత ధన సహాయంకూడా చేస్తుండేవాడు. సూరయ్య
ప్రతిభా సంపన్నుడని, తగిన ప్రోత్సాహముంటే మంచి స్థితికి రాగలడని, కామేశ్వర
రావు నమ్మాడు. సూరయ్య కార్యక్రమంలో కామేశ్వరరావు [illegible] పాల్గొనే
వాడు. కొన్నాళ్ళకు సూరయ్య అతనికి ప్రాణస్నేహితుడయినాడు. ఒకనాడు నాగ[illegible]
"సూరయ్యకూడా మన స్థానే వుండగూడదా. ఒక్కడికొరకు మరొకరి అద్దె
కొంప యెందుకు?" అని భర్తతో అన్నది. "ఔనుమే! మన యింటికే అతనిని
రమ్మంటాను" అని చెప్పి, కామేశ్వరరావు ఆ సాయంకాలమే సూరయ్యను వాళ్ళిం
టికి పిలుచుకొని వచ్చాడు.

ఆ నెలలో బెజవాడలోని యువతీ విద్యాలయానికి కార్యనిర్వాహకవర్గపు
ఎన్నికలు జరిగినయి. పది మంది మిత్రులు కలిసి, సూరయ్యను ప్రెసిడెంటుగా
ఎన్నుకొన్నారు. సూరయ్య బెజవాడలోని ప్రముఖులలో నొకడైనాడు. అతనికి
మంచి పలుకుబడి, గౌరవము లభించినవి. అతడు తన ప్రెసిడెన్సీలో యువతీ
విద్యాలయమును కట్టుదిట్టములతో సాగిస్తున్నాడు. పురుషులవలె స్త్రీలకు ఒకే రక
మగు విద్య పనికి రాదని అతని నమ్మకము. స్త్రీలకు ప్రత్యేకించి ఒక విద్యావిధా
నమును యేర్పాటుజేశాడు అతడు, లలిత కళలు ముఖ్యమైనవి. కుట్టుపని, చిన్న
చిన్న చేతిపనులు, యిలాంటివి ప్రవేశపెట్టాడు. కవిత్వము, సంగీతము, చిత్రలేఖ
నము మున్నగునవి నేర్పుటకు ప్రత్యేకంగా ఉత్తీర్ణులైన స్త్రీలనే నియమించి, పురుషు
లెవ్వరు విద్యాలయమునకు రాకూడదని చెప్పాడు. సాధ్యమైనంతవరకు విద్యాలయ
మందలి బాలికలకు, వేషభాషలు జాతీయముగా నుండవలెనని శాసించాడు. విద్యాల
యాభివృద్ధికి అవసరమగు అన్ని యేర్పాట్లుజేసి, ప్రతిపని తాను స్వయముగా చూచు
కొనేవాడు. ముఖ్యమైన పండుగలను, వార్షికోత్సవములను అన్ని జిల్లాల నుండి

గౌరవనీయులగు విదుషీమణుల నాహ్వానించి, సాంఘిక, రాజకీయ, మతాచారము లను గూర్చి ఉపన్యాసముల నిప్పించేవాడు. సూరయ్య యీ విధంగా విద్యాల యాన్ని నడుపుచున్నాడు.

కొన్నాళ్ళకు సూరయ్యకు మరియొక ఆలోచన ఉదయించింది. బెజవాడలో ఒక అన్న సత్రము యేర్పాటు చేయవలెననుకొన్నాడు. వెంటనే ఈ సంగతి కామే శ్వరరావుతో చెప్పాడు. కామేశ్వరరావు అందుకు సమ్మతించాడు. తానొక వెయ్యి రూపాయలు విరాళ మిస్తానన్నాడు. సూరయ్య ఆ చుట్టుప్రక్కల నున్న సంపన్ను లను కొందరిని కలుసుకొని మాట్లాడాడు వాళ్ళుగూడా, సూరయ్య మాట కాదన లేక, తలకొక వెయ్యి, రెండువేలు, శక్తికొలది సహాయము చేస్తామన్నారు. అంతట సూరయ్య మరి కొందరు మిత్రులనుకూడా తీసుకొని కొన్నాళ్ళు తిరిగి సొమ్ము వసూలు చేశాడు. మొత్తము, యాభైవేలు వసూలు కాబడినయి. మంచిదిన ము చూచి, సత్రము కట్టుబడి, ప్రారంభించారు. సూరయ్య జాగ్రత్తగా దగ్గరవుండి పనిచేయించాడు రెండు మాసములలో సత్రము పూర్తి అయింది. కట్టుబడికి పది వేలు ఖర్చు అయినయి. మిగిలిన నలభైవేలు మూలధనముగా వుంచి ఒక గుమా స్తాను, ఒక వంట మనిషిని పెట్టి, సత్రము సాగించారు. సత్రముయొక్క మంచి చెడ్డల నాలోచించుటకు, అయిదుగురు సభ్యులతో ఒక సలహా సంఘము నేర్పాటుజేశాడు. ఆ సంఘములో, సూరయ్య కామేశ్వరరావు, మరి ముగ్గురు, ధన వంతులగు వర్తకులు వున్నారు. శ్రద్ధాభక్తులతో సూరయ్య తన శక్తి సామర్థ్యాలను వినియోగించి, సత్రాన్ని చక్కగా నడుపుచున్నాడు, సూరయ్య ప్రజ్ఞావిశేషముల కందరాశ్చర్య పడ్డారు.

నిష్కల్మష హృదయంతోను, నిష్ఫలాపేక్షతోను, చేయ తల పెట్టిన యే కార్యము కొనసాగదు? దైవ మట్టివారి కనుకూలుడే గదా!

పత్రికాముఖమున సూరయ్య కార్యక్రమము దేశదేశాలకు తెలిసిపోయింది. ఆతని కీర్తి చంద్రికలు నలుదిక్కుల వ్యాపించినయి. బొంగరాయిలోని ఆంధ్రులు

అతని నాహ్వానించారు. అచ్చట ఆంధ్రసంఘమును సక్రమముగను, సుస్థిరముగను స్థాపించుటకును తెలుగువారి.కొక అన్నసత్రమును నిర్మించుటకు సూరయ్య దోహదాయి వెళ్ళారు.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

కమలాకరం చదువు పూర్తి అయింది. మద్రాసులోనే ప్రాక్టీసు పెట్టవలెననుకొన్నాడు గాని, వాసుదేవరావందుల కిష్టపడలేదు. పేకూరికి సమీపములో వున్న పట్టణము బెజవాడ. అందువల్ల బెజవాడలో ప్రాక్టీసు చేయుటకు నిశ్చయింపబడినది తాత్కాలికంగా గవర్నరుపేటలో ఒక మేడ అద్దెకు తీసుకొని, కమలాకరం అతని భార్య కాపురం వుంటున్నారు. మధ్య మధ్య వాసుదేవరావువచ్చి చూచి, మంచి చెడ్డలు విచారించి పోతున్నాడు. కమలాకరము బెజవాడలో పెద్ద మనుష్యు లందరితోను పరిచయ మేర్పరచుకొన్నాడు, ప్రతినిత్యము క్లబ్బుకు వెళ్ళి టెన్నిసు ఆడుతూనేవాడు అతడు టెన్నిసు చక్కగా ఆడగలడు. కొన్నాళ్ళకతనికి గొప్పగొప్ప అధికారులతోను, ధనవంతులతోను స్నేహమేర్పడ్డవి. అనేకు లతని యొద్దకు సలహాలకు, చికిత్సలకు వస్తున్నారు. అందరు డాక్టర్లు ప్రయత్నించి, ఆశలు వదలుకొన్న యిద్దరు ముగ్గురు రోగులను కమలాకరము చికిత్సజేసి బ్రతికించాడు. తదాది అందరు కమలాకరమునే వైద్యానికి పిలుస్తున్నారు. అచిరకాలమున అతడు మంచి డాక్టరని పేరు నార్జించుటేగాక, ధనము కూడా సంపాదించుచున్నాడు.

ఒక పర్యాయము వాసుదేవరావు బెజవాడవచ్చి ఒక వారము రోజులున్నాడు. అప్పుడు సూరయ్య తల్లినికూడా తీసుకొని వచ్చి నాగమ్మగారి యింటికి పంపించాడు. ఇప్పుడామె నాగమ్మయొద్దనే వుంటున్నది. కామేశ్వరరావు నాగమ్మవాళ్ళు అప్పుడప్పుడు కమలాకరముగారి యింటికి వచ్చిపోతున్నారు. సూరయ్యకు కామేశ్వరరావుకు వాసుదేవరావు అవసరమైన సలహాల నిస్తుండేవాడు. సూరయ్యను వివాహము చేసుకొన వలసినదని వాసుదేవరావు కామేశ్వరరావు అనేక పర్యాయములు

చెప్పారు అతను "ఇప్పుడు కావాలియు, అసలే అవసరము లేదనియు" సమాధానాలు చెప్తుండేవాడు.

సూరయ్య బొంబాయి నుండి రాగానే వాసుదేవరావుగారి దర్శనము చేశాడు. ఆయన సూరయ్యతో వివిధవిషయాలు ముచ్చటించి, విస్తారు సూరయ్యను పెళ్ళి చేసుకొనవలసినదని చెప్పాడు. అనేకవిధాల నచ్చచెప్పి, సూరయ్యను సమ్మతింపజేశాడు. ఈ సంగతి వాసుదేవరావు కామేశ్వరరావుతో గూడా చెప్పి, ఉభయులు కలిసి మంచి సంబంధాల కొరకు చూస్తున్నారు. సాధ్యమైనంత త్వరలో సూరయ్య వివాహము చేయవలెనని వాళ్ళిద్దరు పూనుకొన్నారు.

ఏదో మాటసందర్భములో ఒకనాడు కామేశ్వరరావు "ఎన్నాళ్ళు యీ అద్దె కొంపలలో వుండగలము? ఒక యిల్లు కట్టుకుంటే మంచిదిగదా" అని, వాసుదేవ రావు గారితో అన్నాడు. అందు య్యే వ్యయములో తాను అర్ధభాగము భరించు తానసగూడ చెప్పాడు. వాసుదేవరావుగారికీ ఆలోచన సమంజసముగా తోచింది. ఆయన కమలాకరముతో ఆలోచించాడు. తండ్రికొడుకులు, సాధకబాధకా లన్నీ మాట్లాడుకొన్నారు. సరే, నంటే సరే, ననుకొని గవర్నరుపేటలో స్థలము కొన్నారు. కామేశ్వరరావుగూడ సంతోషముగా కావలసిన రూపాయి లిచ్చాడు. గృహనిర్మాణానికి పూనుకొన్నారు, రూపాయిలు చేతులోవుంటే ఈరోజుల్లో యేపని కాదు? మూడు మాసాలలో అతి విశాలమైన బంగాళా తయారయింది, బంగాళాచుట్టు ఆవరణములో ఒక వరుస కొబ్బరిచెట్లు వేయించి, అంతటా గులాబి, మల్లి చేమంతి మున్నగు పూలమొక్కలు, అక్కడక్కడ అంటుమామిడిచెట్లు వేయించారు. అదంతా మనోహరంగా వుండి, వనలక్షీ కాలవాలమై, ఆనందాయకంగా వుంది. గృహప్రవేశమునకు విశేషంగా ధనము వ్యయపరిచి బీదల కన్నదానము చేశారు, ఆ రమ్య హర్మ్యమునికి సీతావిలాస్ "అని నామకరణము జేశారు అందు ఒక భాగములో కమలాకర రావు కుటుంబమున్ను మరియొక భాగములో కామేశ్వరరావు కుటుంబమున్ను, వేరొక భాగములోసూరయ్య అతని తల్లిన్ని కాపురము వుంటున్నారు. వాసుదేవ రావు కిప్పుడు కనులపండువుగా వున్నది. అతడు ఆ కుటుంబాల, నవలోకించి,

బ్రహ్మానందమును పొందాడు. తన జీవితము తరించిన దనుకొన్నాడు. తన సంతానమతి వైభవముగ సుఖోపేతులై, పేరు ప్రతిష్ఠల నార్జించు చున్నప్పుడు, యే తండ్రి ఆనందించడు? ఆ తండ్రికి వాంఛనీయ మింకే ముండును?

ఏకూరులో నిజగృహమును దిద్దుకొనుచు, వాసుదేవరావు భార్యయున్నది. అక్కడ గొడ్డు గోద, వుంచి, పాడిపంటలతో తులతూగుచున్న సంసారముగదా? అందువల్ల ఇంటివద్ద అక్కడేవుండి మంచిచెడ్డలను చూచుకొనవలసి వచ్చినది. వాసుదేవరావు కొన్నాళ్ళు బెజవాడలోను కొన్నాళ్ళు ఏకూరులోను వుంటూ అవసరమగు పనులు చూస్తున్నాడు.

ఏకూరులో వున్న మాధవయ్యగారి యిల్లు విక్రయించవలసినదనియు, అవచ్చిన సొమ్ములో కొంత తన బాకీ క్రింద తీసుకొని తనకు కొంత యివ్వవలసినదనియు, సూరయ్య వాసుదేవరావుగారిని యిదివరకే కోరినాడు. ఇప్పుడు ఆ యింటికి బేరము వచ్చింది. పురాతనపు యిల్లుగనుక ఒక వెయ్యి రూపాయలే ధర వచ్చింది. సూరయ్యకు యీ విషయము తెలియజేసి, అతని యిష్టముమీదనే, ఆ యిల్లు విక్రయించి, వాసుదేవరావుగారు ఆ వెయ్యి రూపాయిలు సూరయ్యకిచ్చాడు. సూరయ్య వాసుదేవరావుగారిని వారి బాకీ క్రింద కొంత మినహాయించి కోవలసినదని చెప్పాడు. కాని వాసుదేవరావు అందులకు సమ్మతించక, సూరయ్య వివాహమునకా ధనము వినియోగపరచవలసినదనియు, తన బాకీని గూర్చి యిప్పుడు ఆలోచించవలసిన పని లేదనియు చెప్పాడు. సూరయ్యగూడా ఒక యింటివాడయితే, తనకే కొరత వుండదని వాసుదేవరావు అప్పుడప్పుడంటుండేవాడు. సూరయ్యకు పిల్లనిచ్చుటకు యెవరు వెనుకాడుతారు? సూరయ్య పేరు యీనాడు అన్ని జిల్లాలలోను మారుమోగుతున్నది. అతడు బెజవాడలో చెప్పదగిన వారిలో నొకడు. అంతటి ప్రతిభావంతుడులేడని ప్రజలను కొంటున్నారు. అలాంటి సూర్యకు యెవరు పిల్లనీయరు? బెజవాడలనే ఒక సంపన్న గృహస్థు, తన పిల్లను సూరయ్యకిస్తానని వచ్చి వాసుదేవరావుగారితో మనవిచేసుకొన్నాడు. ఒకనాడు వాసుదేవరావు, కామేశ్వరరావు యిద్దరు వెళ్ళి పిల్లని చూచివచ్చారు. పిల్ల అందంగా

వుంటుది. వాగా చదువుకొన్నది గూడాను అన్నివిధాల బాగుందని, ఆ వారంలోనే ఒక ముహూర్తము పెట్టించి, సూరయ్యకు వివాహము జేశారు. పెళ్ళికి అందరు బంధువులతో పాటు నెల్లూరునుండి సుశీల, నారాయణమూర్తి వచ్చారు. నారాయణ మూర్తి నెల్లూరుజిల్లాలో అసిస్టెంటు కలెక్టరు హోదాలో నున్నాడు. దేశకాలపరిస్థితులను బట్టి నారాయణమూర్తికి నౌకరి చేయుట, నీచముగాతోచింది. అతడు తన జీవితాన్ని అందంగాను, ఆనందంగాను నడుపవలెనని అనుకొన్నాడు. స్వాతంత్ర్యములోనే ఆ రెండు ఇమిడివున్నాయని, బానిసలకవి అందవని గ్రహించాడు. కాని యిప్పటివరకు ఎలాగో కాలము గడిపాడు.

ఇప్పుడు బెజవాడలో సూరయ్య వివాహమునకు వచ్చిన నారాయణమూర్తికి, అతనిలో యిదివరకే అంకురించిన ఆలోచనలకు తగిన పాదు దొరికింది. అతడు కామేశ్వరరావును, కమలాకరమును సూరయ్యను చూచి; వారివలె తాను గూడ ముచ్చటగా జీవించుట మేలనుకొన్నాడు. తన ఊహలన్ని భార్యతోచెప్పాడు. సుశీల ఆ మరునాడు, భర్త చెప్పిన సంగతులన్ని తండ్రికి చెప్పి, ఆయన సలహాను కోరింది. వాసుదేవరావు సుశీల చెప్పిన మాటలన్ని విని వూరుకొన్నాడు గాని, ఏవిధమైన సమాధానము చెప్పలేదు. మౌనము అర్ధంగీకారమని నారాయణ మూర్తి అనుకొన్నాడు. తన కిష్టములేక తండ్రి మౌనము వహించాడని సుశీల భావించింది.

ఆ రాత్రి నారాయణమూర్తికి నిద్దురపట్టలేదు. అతనికి మాటి మాటికి దాస్యములో వున్న దీనత్వమూ, స్వేచ్ఛలోనున్న ఆనందము అనేక రకాలుగా; గోచరించినయి. ఒక పర్యాయము మహా పురుషుల జీవితాలు కళ్ళకు కనిపించినయి. జీవితము క్షణభంగురమనీ, ఉన్న నాలుగు దినాలు స్వేచ్ఛగా తాను అనుభవిస్తూ, ఒకరి కింత పెట్టి పురుషార్థములు సాధించుటయే గొప్పతనమని అతనికి తోచింది. పరోపకారబుద్ధితో, సర్వము త్యజించిన మహిమాస్పద హృదయుల జీవితమెంత రమణీయమైనదో గదా, అని అనుకొన్నాడు. ప్రేమించుటే మానవుని విధియని, అందరిని ప్రేమించి ఆదరించుటలో నున్న గొప్పతన మింకెందును లేదని, అతడు

భావించాడు. యెంత గొప్ప అధికారములోనున్నా, కొంత సేవత్వ మనుభవింపక తప్పదని. కొన్ని అవస్థాలలోను, కొన్ని అక్రమాలలోను. జీవితము సాగవల ష్టముగాక ఇప్పుడు అతడు నిశ్చయించుకొన్నాడు. ఎన్ని విషయముల విచారించినా అతని బానిసత్వము యెంత త్వరలో విసర్జించితే అంత మేలనిపించింది. ఎన్నె న్నో సమస్యలు అతని ఊహా పథమున కట్టి తగిలినవి. అన్నిటిని పరిష్కరించు కొనుచూ, తీవ్రంగా విచారిస్తూ పడుకొన్నాడు. కొంతసేపటి కతనికి తెలియకుం డానే నిద్రపట్టింది ..

పదునైదవ ప్రకరణము

సూరయ్య వివాహము కాగానే కరాచి వెళ్ళి, [illegible] వచ్చాడు. అతడు అన్ని రాజధాని, ముఖ్యపట్టణాలలోను, ఆంధ్ర సంఘాలను, అన్నసత్రాలను, పుస్తక భాండాగారములను నెలకొల్పుచున్నాడు. అన్ని ప్రాంతాలనుండి అతనికి ఆహ్వానాలు వస్తున్నాయి. కరాచిలో ఒక సంఘాన్ని పెట్టించి, ఒక అన్నసత్రము నిర్మించే యేర్పాట్లుజేసి వచ్చాడు. సూరయ్య తీవ్రప్రయత్నమువల్ల అన్న దానము విరివిగా అన్ని ప్రదేశాలలోను జరుగుచున్నది. పేదలపాలిటి సూరయ్య కల్పతరు వైనాడు. సూరయ్యను ప్రతి దినము వేలకొలది ప్రజలు చెప్పుకొంటున్నారు. అత డనుకొన్న పని అన్ని క్రమ క్రమంగా పూర్తి చేస్తున్నాడు. సంకల్పశుద్ధిగలిగి నిష్ఫలాపేక్షతో జేయు కార్యము లెందుకు కొనసాగవు?

సుశీల యెంత జెప్పినా, వినకుండా నారాయణమూర్తి తన యుద్యోగమును వదలుకొని, బెజవాడ వచ్చి కమలాకరంగారి యింట్లోనే వున్నాడు. "నిర్వ్యాపార త్వము, కాపురుషగుణము" అనిన్నీ. ఉద్యోగము చేయకపోయినప్పటికి, యేదో ఒక వ్యాపారమయినా చేయవలసినదని, నారాయణమూర్తికి వాసుదేవరావుగారు సలహా నిచ్చారు. "ఇంకొక వ్యాపార మెందుకు? నా వ్యాపారములోనే భాగ మిస్తాను," అని అన్నాడు కామేశ్వరరావు - అంశకు అందరు 'సరే' నన్నారు. అప్పటినుండి నారాయణమూర్తి, పనివున్నప్పుడు వ్యాపారము జూచుకొంటూ, పని లేనప్పుడు సూరయ్య వెంట తిరుగుచున్నాడు. సూరయ్య అతనిని తన వెంట సభ లకు తీసుకొని వెళ్ళుచుండేవాడు. "హిందూమతము"నకు సంబంధించిన పద్యాలను

చూస్తుంటామని నారాయణమూర్తికి సూరయ్య చెప్పాడు. కొన్నాళ్ళావిధంగా, సూరయ్య అతనికి పత్రికను నడిపే విధానము, ఇతర సంస్థలకు చేయవలసిన పనులు, సూక్ష్మగునవి నేర్పాడు. అన్ని పనులు యిప్పుడు దిగ్విజయంగా ఉత్సాహముతో జరుగుచున్నవి. "హిందూ మతము" దేశమంతటా వ్యాపించి, మంచి పేరు సంపాదించింది.

ఆనాడు ఆదివారమగుటవల్ల అందరు విశ్రాంతి దీసుకొనుచున్నారు. సాయం కాలము ఐదు గంటలు కావచ్చినది. "సీతావిలాస్" నందలి ఆవరణములో పచ్చి గడ్డిమీద, శీనగాడువచ్చి రత్నకంబళ్ళు పరిచాడు. అప్పుడే ఫలహారములు చేసి, అందరువచ్చి రత్నకంబళ్ళమీద కూర్చొన్నారు. వాసుదేవరావు, కమలాకరరావు ఒక చోట కూర్చొన్నారు. వారికెదురుగా సూరయ్య, నారాయణమూర్తి, కామేశ్వర రావులు ఒక పంక్తిగా కూర్చొన్నారు. వారికి సమీపములో మెత్తటి చాపలమీద సీత, సుశీల, నాగమ్మ కూర్చొన్నారు. సుశీల సీతకు జడవేస్తున్నది. నాగమ్మ మల్లెపూలు చెండులు కట్టుచున్నది. మల్లెపువ్వు(?)డు నాగమ్మ ముంగురులతో దోబూచులాడుచున్నాడు. ఆ ఆవరణములో పెరుగుచున్న పిల్లికూనలు రెండు, సీతమ్మ కాళ్ళ దగ్గర ఉల్లాసంగా ఆడుకొంటున్నాయి. అందరు సుఖోప విష్టులై యిష్టాగోష్ఠి సలుపుచున్నారు.

యువతీ విద్యాలయము, క్రిందటి సంవత్సరమున కంటె, ఈ సంవత్సరము సూరయ్య పరిపాలనలో చాలా బాగున్నదనీ, స్త్రీల కుచితమగు విద్య నేర్పబడు చున్నదనీ, నృత్య, క్రీడాది వినోదములు చక్కగా నేర్పుచున్నారనీ, ఈమాటలు తాను అక్కడక్కడ ప్రజలు చెప్పుకొనుచుండగా విన్నాననీ, వాసుదేవరావుఅన్నాడు.

"ఔను! విద్యాలయములోని బాలికలు, శారీరకంగాను, మానసికంగాను చాలా అభివృద్ధికి వచ్చారు." అని నారాయణమూర్తి అన్నాడు.

అన్నసత్రాలను గూర్చి, కొంతసేపు కమలాకరము మాట్లాడాడు.

ఆటుపిమ్మట కామేశ్వరరావు వ్యాపారాన్నిగూర్చి తక్కినవాళ్ళందరు మాట్లాడారు.

ఈ మాటలన్ని వింటున్న సీత "మీలోమీరు చాలా బాగా పొగడు కొంటు న్నారు, ఇది అన్నిటికంటె బాగున్నది," అని అన్నది.

అందరు నవ్వుకొన్నారు.

ఆంధ్రుల స్థితిగతులనుగూర్చి సూరయ్య చెప్పుటకు ప్రారంభించాడు. "నేటి ఆంధ్రులకు, ఆంధ్రులమని చెప్పుకొనదగిన చిహ్నము లేవియు లేవు. ఆంధ్రులు నిజాని కీవిధంగా లేకుండా వున్నారు. వీరికి ఆంధ్రమే కరువైపోయింది. తెలుగు వారికి కావలసినన్ని పత్రికలు, గ్రంథమాలలు లేవు. తెలుగువెలుగుల నెఱపజూప గల సంచికలెన్నో కావలసి యున్నవి. ఆంధ్రుల కళావికాసమును పెంపొందించుటకు, వారి వ్యాపారవ్యవసాయముల నభివృద్ధిగావించి, సిరిసంపదలతోను, పాడిపంటలతోను తులతూగునట్లు చేయుటకు తగిన అవకాశాలు కల్పించాలి. ఆంధ్రులకు అవసరమగు అన్ని సామానులు, ఆంధ్రదేశములోనే తయారు కావాలి. తెలుగు వారొకరిపై ఆధారపడి బ్రతుకరాదు. తెలుగువాడు తేజోవంతుడైనపుడే ఆంధ్రులు బలపరాక్రమ సంపన్నులనీ, విజ్ఞానవేత్తలనీ, మరియొక పర్యాయ మితరులకు చాటించాలి." అని చెప్పుచున్నాడు.

వీరిట్లు సంభాషించుకొనుచుండగా, తలవని తలంపుగా ముప్పేట అగ్రహారం నుండి, రామయ్యగారు వచ్చి, "సీతావిలాస్" ఆవరణలో ప్రవేశించారు. ఆయనను చూడగనే వాసుదేవరావుగారు గుర్తుపట్టి, లేచివెళ్ళి, గాఢాలింగనము గావించుకొని, తీసుకొనివచ్చి సగౌరవంగా, ఉచితాసన మిచ్చాడు. అటుపిమ్మట రామయ్యను, సూరయ్య, సీతమ్మ, నాగమ్మ వరుసగా పోల్చుకున్నారు. సీత వెంటనే లేచి లోనికేగింది. వాసుదేవరావు రామయ్యను పలుకరిస్తూ క్షేమసమాచారాలు అడిగాడు. ఆయన, అప్పటికి తల వూపాడుగాని, మాట్లాడలేదు. రామయ్యకు నోటమాట రాలేదు. ఎందువల్లనో తడబడ బడుచున్నాడే. శరీరమంతా ముచ్చెమటలు పోసింది. కమలాకరము వంకా, సూరయ్యవంకా, తేరి పారజూచాడు. తుట్టతుదకు తెప్పరిల్లి "వాసుదేవరావుగారూ! మీరు మహానుభావులు – మీ వంటివారు నూటికొక్కరుంటే హిందువులకీ గతి పట్టదు. మీరు చేయించిన పనులు దేవతలుకూడా మెచ్చుకొన్నారు. మీలో ప్రజ్వరిల్లుచున్న త్యాగశక్తి, మమ్ములను తపస్సంపన్నులను చేసినది. ఏనాడో పెంటదిబ్బలో పడిపోవలసిన నా కోడలు......కాదు, కాదు .... సీతమ్మను లక్ష్మీసమానురాలినిగ జేసినారు,......" అని అంటున్నాడు, ఆయనకనుల వెంట ఆనందాశ్రువులు జలజల రాలినయి. వాసుదేవరావు ఆయనలోగలిగిన మార్పు కాశ్చర్యపడ్డాడు.

"ఇంత స్వల్పకాలములో యెంత చిత్రమయినమార్పు! రామయ్యా నిజంగా రామయ్యా యేనా? ఆ మాటలు అన్నది రామయ్యా యేనా?" అని అనుకొన్నాడు వాసుదేవరావు. రామయ్య మళ్ళీ ప్రారంభించాడు. "కమలాకరము వంటి కొడుకు, సుశీలవంటి కూతురు, సీతవంటి కోడలు, నారాయణమూర్తివంటి అల్లుడు లభించుటకు మీరే పూనుకొన్నారో? ఇలాంటి కుటుంబాలు ఆంధ్రదేశములో నాలుగుంటే ఆంధ్రులు విజయ ధ్వజము నెత్తరా? మీవంటి ధీవిశాలురును, నారాయణమూర్తివంటి ప్రతిభావంతులను గన్న ఆంధ్రమాత కింకే లోపమున్నది?——"
అని ఆనందాతిరేకమున యేమేమో అంటున్నాడు.

ఇంతలో వాసుదేవరావు "ఎంతకాలమైంది మిమ్ములనుచూచి?" అన్నాడు.

"ఔను! ఇటీవల పెద్దగ్రంథమే వ్రాసినారు. మీచరిత్రంతా విన్నాను. అన్నసత్రము, యువతి విద్యాలయము, మున్నగు వాటినిగూర్చి కూడా తెలుసుకొన్నాను. "హిందూమిత్రము" చూస్తున్నాను. ఇన్నింటికి మూలకారణము మీరేనని నానమ్మకము. నా సంతోషాన్ని ఆపుకొనలేక, సమయ మనివి. చేసుకొనవలెనని వచ్చాను. నా ఆస్తి అంతా సీతమ్మకు కమలాకరమునకు స్వాధీన పరచినట్లు వ్రాయించాను. ఆ ఆస్తిని వారు వారి యిష్టమువచ్చిన ధర్మకార్యములకు వినియోగ పరపవచ్చును. ఒక్క పర్యాయము సీతమ్మను, కమలాకరమును చూచి పోవలెనని నాఅభిలాష. ఆ దివ్యమంగళ స్వరూపములను జూచుటకు అవకాశమున్నదా?" అన్నాడు రామయ్య.

"అభ్యంతరములేదు—సీతా! ఇలారా! అని వాసుదేవరావు పిలచి కమలాకరమును, "లేచి నమస్కరించ"మని కళ్ళతో తెలియజేశాడు. సీతమ్మ అడుగులు తడబడుచు వచ్చింది. కమలాకరములేచి, సీతను పిలుచుకొని, ఉభయులు రామయ్యాకు నమస్కరించారు. రామయ్య మనసార దీవించాడు. అతని హృదయములో దివ్యరాగముదయించింది. అప్పుడే వర్షపు తుంపురులు పడ్డయి.

రామయ్యాగారి ధనముతో కమలాకరము, ఒక జాతీయ కళాశాలను నిర్మించి "ఆంధ్రులు" అని ఒక పత్రికను కూడా సాగించాడు. రామయ్య యివన్ని కళ్ళపండువుగా చూచి, సంతసించి, నిండుమనస్సుతో మరియొక పర్యాయము దీవించాడు.

జై! ఆంధ్రాభ్యుదయమునకు జై!!